

Usporedba nastavnog kurikulumuma primarnog obrazovanja Waldorfske škole i državnih škola

Rajić, Ana

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:516755>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-21**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE**

**ANA RAJIĆ
DIPLOMSKI RAD**

**USPOREDBA NASTAVNOG KURIKULUMA
PRIMARNOG OBRAZOVANJA WALDORFSKE
ŠKOLE I DRŽAVNIH ŠKOLA**

Zagreb, lipanj 2019.

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE
(Zagreb)**

DIPLOMSKI RAD

Ime i prezime pristupnika: Ana Rajić

TEMA DIPLOMSKOG RADA: Usporedba nastavnog kurikuluma primarnog obrazovanja waldorfske škole i državnih škola

MENTOR: doc. dr. sc. Višnja Rajić

Zagreb, lipanj 2019.

SADRŽAJ

Sažetak.....	4
Summary	5
1. UVOD.....	6
2. PRIMARNO OBRAZOVANJE	7
3. NASTAVNI KURIKULUM.....	9
4. WALDORFSKA PEDAGOGIJA I TRADICIONALNA NASTAVA	12
5. METODOLOGIJA: ANALIZA SADRŽAJA	16
6. O WALDORFSKOJ I DRŽAVNIM ŠKOLAMA.....	18
6.1 Organizacija nastave u waldorfskoj školi i državnim školama.....	19
6.2 Nastavni materijali u waldorfskoj školi i državnim školama.....	21
6.3 Nastavni predmeti u waldorfskoj školi i državnim školama	21
6.4 Vrednovanje i ocjenjivanje u waldorfskoj školi i državnim školama	24
6.5 Učitelji u waldorfskoj školi i državnim školama	26
6.6 Uloga roditelja u waldorfskoj školi i državnim školama	27
7. USPOREDBA NASTAVNIH SADRŽAJA KURIKULUMA WALDORFSKE ŠKOLE I DRŽAVNIH ŠKOLA	29
7.1 Matematika	30
7.1.1 Prvi razred osnovne škole	31
7.1.2 Drugi razred osnovne škole	33
7.1.3 Treći razred osnovne škole	34
7.1.4 Četvrti razred osnovne škole.....	36
7.1.5 Usporedba	38
7.2 Likovna kultura.....	41
7.2.1 Prvi razred osnovne škole	42
7.2.2 Drugi razred osnovne škole	44
7.2.3 Treći razred osnovne škole	46
7.2.4 Četvrti razred osnovne škole.....	49
7.2.5 Usporedba	51
8. ZAKLJUČAK.....	53
LITERATURA	54
PRILOZI	57
Izjava o samostalnoj izradi rada.....	58

Sažetak

Usporedba nastavnog kurikulumuma primarnog obrazovanja waldorfske škole i državnih škola

Ovaj diplomski rad prikazat će usporedbu waldorfske škole i državnih škola. Waldorfske škole su privatne škole čiji se programi temelje na principima waldorfske pedagogije. Za razliku od njih državne škole su besplatne te rade prema propisanom državnom programu. Prije same razrade teme, precizno su definirani pojmovi primarno obrazovanje, kurikulum, waldorfska pedagogija i tradicionalna nastava. U glavnom dijelu rada uspoređuje se waldorfska škola s državnim školama u pogledu šest jedinica analize, a to su: organizacija nastave, nastavni materijali, nastavni predmeti, vrednovanje i ocjenjivanje, uloga roditelja te uloga učitelja, a sve u okviru primarnog obrazovanja navedenih škola. Cilj usporedbe nastavnih sadržaja matematike i likovne kulture u waldorfskoj školi i državnim školama bio je ustanoviti postoje li razlike u sadržajima koji se poučavaju. Za usporedbu su korišteni novoizrađeni predmetni kurikulumi aktualne kurikularne reforme te kurikulum waldorfske škole. Unutar nastavnog predmeta matematika uočene su razlike u vremenu tijekom kojeg se učenicima nude pojedini sadržaji te razlike u pristupu i zastupljenosti potpuno različitih epoha/domena u navedenim školama. Unutar nastavnog predmeta likovna kultura razlike su još značajnije, gotovo je teško pronaći iste sadržaje. Na temelju utvrđenih zajedničkih sadržaja bilo bi zanimljivo provesti novo istraživanje kojim bi se provjerila usvojenost ishoda učenja učenika na kraju primarnog obrazovanja ovih škola, u svrhu utvrđivanja utjecaja organizacije nastave (epohe i predmetno-satni sustav) na rezultate (trajnost znanja) učenika.

Ključne riječi: waldorfska škola, državne škole, primarno obrazovanje, kurikulum, dijete

Summary

Comparison of curriculum of primary education of Waldorf school and state schools

This graduate thesis will show a comparison of Waldorf schools and state schools. Waldorf schools are private schools whose programs are based on the principles of Waldorf pedagogy. Unlike the Waldorf schools, state schools are free and work according to the prescribed state program. To start with, the concepts of primary education, curriculum, waldorf pedagogy and traditional teaching are precisely defined before the topic itself has been elaborated. In the main part of the thesis the Waldorf school is compared with state schools in terms of six units of analysis, and those are: organization of teaching, teaching materials, teaching subjects, evaluation, parents' role and teacher roles, all within the primary education of mentioned schools. The aim of comparing the curriculum content of mathematics and visual arts in Waldorf school and state schools was to determine whether there are differences in the content being taught. New curricular documents of current curriculum reform and curriculum of waldorf school were used for comparison. The results show that within the subject of mathematics, there were differences in the amount of time used to process certain teaching content and the difference in the approach to and representation of different epoch or a domain in mentioned schools. Within the subject of art culture, the differences are even more significant, it is almost difficult to find the same teaching content. Based on established common content, it would be interesting to conduct a new study to assess students learning outcomes at the end of primary education of these schools in order to determine the impact of the organization of teaching (the epoch and the subject-hour system) on the students' scores (durability).

Key words: Waldorf school, state school, primary education, curriculum, child

1. UVOD

Na sliku o djetetu kao subjektu vlastitog razvoja utjecale su brojne alternativne pedagoške koncepcije među kojim je svakako i koncepcija Rudolfa Steinera. Spoznaje razvojne psihologije, istraživanja mozga i istraživanja jezika učvrstile su paradigmu o djetetu kao subjektu vlastitog razvoja. Autorica Bašić u svom radu navodi neka od obilježja nove pedagojske slike o djetetu. Dominantna je slika aktivnog i kompetentnog djeteta koje se na individualan način uključuje u socijalni kontekst. U odgojno-obrazovnom procesu pored zajedničkih aktivnosti pridaje se važnost i individualnim aktivnostima te individualnim interesima i nadarenostima. S obzirom na navedeno ne postoje ni jedinstveni putovi učenja već mnogostruki koji su uvjetovani mogućnostima pojedinog djeteta ili grupe. Dijete je istraživač svoga okruženja, ono upoznaje svijet vlastitim osjetilima te stvara slike o njemu (Bašić, 2011). Dosadašnji odgojno-obrazovni sustav Republike Hrvatske, koji karakterizira isključiva usmjerenost propisanim sadržajima nastavnog plana i programa, nije se iskazao u ispunjavanju navedenih odrednica. Aktualna Cjelovita kurikularna reforma početak je korjenite promjene odgojno-obrazovnog sustava naše zemlje. Ona čini pomak od usmjerenosti sadržajima prema usmjerenosti k odgojno-obrazovnim ishodima te pomak od isključivog prijenosa sadržaja prema razvoju kompetencija. Ova reforma ulijeva nadu u pogledu osuvremenjivanja aktualnog sustava obrazovanja (Okvir nacionalnoga kurikuluma, 2017). U rada će se stoga analizirati novi predmetni kurikulumi kako bi se vidjelo kakve su im sličnosti/razlike s kurikulumom alternativne waldorfske škole, koja u odnosu na državne škole udovoljava obilježjima nove slike o djetetu. No, prije same analize pojasnit će se osnovni pojmovi te izvršiti usporedba ovih škola u pogledu njihovih osnovnih karakteristika.

2. PRIMARNO OBRAZOVANJE

“Obrazovanje je organizirani pedagoški proces stjecanja znanja i razvijanja spoznaje.” (Hrvatska enciklopedija). Ono je temelj razvitka svakog društva. S obzirom na to da se obrazovni sustavi pojedinih zemalja razlikuju nužna je jedinstvena klasifikacija obrazovanja na međunarodnoj razini.

Međunarodna standardna klasifikacija obrazovanja, ISCED, pripada međunarodnoj obitelji ekonomskih i socijalnih klasifikacija Ujedinjenih naroda koje se primjenjuju u statistici diljem svijeta u svrhu sastavljanja, grupiranja i analiziranja podataka koji se uspoređuju na međunarodnoj razini. ISCED je referentna klasifikacija za organiziranje obrazovnih programa i srodnih kvalifikacija prema stupnjevima obrazovanja i područjima. ISCED je proizvod međunarodnog sporazuma i službeno je usvojena od strane Generalne konferencije država članica UNESCO-a.

Informacije prikupljene prema ISCED-u mogu se koristiti za izradu statističkih izvješća koja se odnose na različite aspekte obrazovanja, a koja su od značajnog interesa za kreatore politike, ali i za neke druge grupe koje koriste statističke podatke vezane za međunarodno obrazovanje (UNESCO Institute for Statistics, 2012).

ISCED 2011 predstavlja reviziju razina klasifikacije obrazovanja koje su prethodno bile definirane ISCED-om iz 1997 godine. Prema ISCED-u 2011 obrazovanje je organizirano kroz devet razina što je u usporedbi na ISCED 1997 dvije razine više. Razlike su u tercijarnom obrazovanju koje je detaljnije razrađeno prema ISCED-u 2011 (Eurostat Statistics Explained).

Razine obrazovanja prema ISCED-u 2011:

- ✓ Razina 0- obrazovanje u ranom djetinjstvu tj. predškolsko obrazovanje
- ✓ Razina 1- primarno obrazovanje
- ✓ Razina 2- niže srednje obrazovanje
- ✓ Razina 3- više srednje obrazovanje
- ✓ Razina 4- obrazovanje nakon srednje škole
- ✓ Razina 5- visokoškolsko obrazovanje u kratkom ciklusu
- ✓ Razina 6- sveučilišni prvostupnici ili ekvivalentna razina
- ✓ Razina 7- magistri ili ekvivalentna razina
- ✓ Razina 8- doktorski studiji ili ekvivalent tome

Programi na razini ISCED 1 ili primarnog obrazovanja, obično su osmišljeni tako da omogućue učenicima usavršavanje vještina čitanja, pisanja i matematike tj. računanja kako bi se uspostavili čvrsti temelji za učenje i razumijevanje ključnih područja znanja te osobni i društveni razvoj, u pripremi za niže srednje obrazovanje. Obrazovne aktivnosti na razini ISCED 1, posebno u ranim razredima, često se organiziraju oko jedinica, projekata ili širokih područja učenja uz primjenu integriranog pristupa. Obično postoji jedan glavni učitelj koji je odgovoran za grupu učenika te on organizira proces učenja. Ipak, razred može imati i više od jednog nastavnika, posebno za određene predmete ili jedinice. Dob je jedini zahtjev koji mora biti ispunjen za ulazak u ovu razinu obrazovanja. Uobičajena ili zakonska dob za ulazak obično nije ispod 5 godina niti iznad 7 godina. Ova razina obrazovanja uglavnom traje šest godina, iako trajanje može biti između četiri i sedam godina. Primarno obrazovanje obično traje do dobi od 10 do 12 godina, a po završetku programa primarnog obrazovanja djeca mogu nastaviti obrazovanje na razini ISCED 2 tj. niže srednje obrazovanje (UNESCO Institute for Statistics, 2012).

U hrvatskom obrazovnom sustavu obvezno osnovno obrazovanje traje 8 godina. Čine ga 4 godine primarnog obrazovanja i 4 godine nižega srednjeg obrazovanja.

U Austriji obvezno školovanje traje 8, odnosno 9 godina za one učenike koji nakon obveznog osmogodišnjeg školovanja ne nastavljaju više srednje školovanje. Primarno obrazovanje, kao i u Hrvatskoj, traje 4 godine. Dijete kreće u prvi razred u dobi od šest godina. Nastavu izvodi jedan učitelj. U primarnom obrazovanju programi su organizirani u planske jedinice, a ne prema predmetima utemeljenima na znanosti. Broj nastavnih predmeta u primarnom obrazovanju znatno je manji nego u nižem srednjem obrazovanju u kojem počinje predmetna nastava. Nakon završenog primarnog obrazovanja učenici se moraju upisati u jednu od triju nižih srednjih škola.

U Finskoj obvezna osnovna škola traje 9 godina. Učenici polaze u prvi razred s navršениh sedam godina. Primarno obrazovanje traje šest godina, a ne četiri godine kao u Austriji i Njemačkoj. Dakle, razredna nastava traje dvije godine duže nego u Austriji i Njemačkoj. Predmetna nastava javlja se u tri posljednje godine osnovnog obveznog školovanja tj. u nižoj srednjoj školi (Pastuović, 2006).

3. NASTAVNI KURIKULUM

Kurikulum je riječ koja se u današnje vrijeme često može čuti. To je ujedno i riječ koja se u odgojno-obrazovnom području toliko različito tumači.

Prema jednom od shvaćanja pojam nastavni plan i program izjednačuje se s pojmom kurikulum, prema drugom shvaćanju je nastavni plan i program dio kurikuluma, a prema trećem pristupu nastavni plan i program i kurikulum se kulturološki razlikuje te ih se razmatra u okviru anglosaksonske i germanske kulture (Jukić, 2010). Poistovjećivanje ovih pojmova ne proizlazi samo zbog teorijskih ili praktičnih razloga već i zbog različitih prevođenja ovih pojmova na hrvatski jezik i obrnuto (Vican, Bognar, Previšić, 2007).

Riječ *curriculum* u latinskom jeziku znači tijek, slijed, optimalan put dolaska do nekog cilja. “To je usmjereni pristup kretanju do najpovoljnijih rezultata postavljenih u nekom području rada koji sadrži nekoliko osnovnih procesa: planiranje – organizaciju – izvođenje – kontrolu” (Previšić, 2007, str. 16). On prikazuje sveobuhvatnost predviđanja sadržaja, puteva i načina dolaženja do nekog cilja, vodeći pritom računa o neplaniranim utjecajima na koje treba unaprijed računati.

U antici je pojam kurikulum značio opseg znanja i vještina koje bi mladež trebala usvojiti i njima ovladati kao životnim sposobnostima dostojnima slobodnog čovjeka. Sedam slobodnih vještina sadržanih u gramatici, retorici, dijalektici, aritmetici, geometriji, astronomiji i teoriji muzike bile su osnova za sva kasnija izvođenja nastavnih predmeta.

Na prijelazu iz 16. u 17. stoljeće pojam kurikulum javlja se u pedagogiji, a shvaća se kao redoslijed učenja gradiva po godištima što se može poistovjetiti s pojmom nastavni plan i program. Polovicom prošlog stoljeća dolazi do razdvajanja europskog i američkog poimanja kurikuluma i nastavnog plana (Previšić, 2007).

Mnogo je različitih određenja pojma kurikuluma, no većini je zajedničko više elemenata koji čine suvremeni kurikulum. To su ciljevi učenja, zadaci i sadržaji učenja, uvjeti, organizacija i tehnologija učenja i poučavanja te vrednovanje postignuća (Cindrić, Miljković, Strugar, 2010). Pojam kurikulum u hrvatskoj pedagoškoj terminologiji javlja se 1980-ih, a umjesto njega se primjenjivao pojam

nastavni plan i program (Jukić, 2010).

U literaturi se razlikuju dva dominantna kurikulumska koncepta: humanistički kurikulum orijentiran na razvoj i funkcionalistički kurikulum orijentiran na proizvod.

✓ **Humanistički** pristup orijentiran je na učenika. On nalazi zastupnike u onima koji kritički propituju odgoj i školu. Škola bi trebala biti odgojno-socijalna zajednica u kojoj učenicima treba omogućiti učenje na neki novi način (aktivno, otkrivajući) u ozračju prijateljskih odnosa. U takvoj školi uzimaju se u obzir individualne mogućnosti učenika.

✓ **Funkcionalistički** kurikulum orijentiran je više na praksu i osposobljavanje. Njegove glavne komponente strukturirane su od postavljanja cilja do vrednovanja učinaka. Želi se sve čvrsto predvidjeti, traže se jasno postavljeni svrha, cilj i zadaće od kojih treba krenuti. Učenička kreativnost nije poželjno ponašanje. Kurikulum predstavlja svojevrstni algoritam plana, programa, instruktivnih koraka koji sve prati na putu do zacrtanog cilja.

U teoriji i praksi odgojno-obrazovnog rada istaknule su se tri strukturirane vrste kurikuluma, a to su zatvoreni, otvoreni i mješoviti kurikulum.

✓ **Zatvoreni kurikulum** odgovara tradicionalnom poimanju nastavnog plana i program u kojem je sve propisano. U njemu je sve fiksirano i pedagoški programirano pa u nastavi nema mjesta za spontane izazove i neplanirane odgojno-socijalne situacije. On guši kreativnost i prirodnost ponašanja učenika i učitelja.

✓ **Otvoreni kurikulum** ima prilagodljivu metodologiju izrade, načine rada i sadržaje. U njemu se prednost daje okvirnim uputama unutar kojih se stvaralački ostvaruje izvedbeni program. Kod njega se cijeni inicijativa učenika i učitelja, spontanost događanja i kreativno ponašanje sudionika u nastavi (Previšić, 2007).

✓ **Mješoviti tip kurikuluma** pokušava prevladati krutost zatvorenog i pretjerane slobode otvorenog kurikuluma. „On nudi kurikulumsku jezgru, radnu cjelinu što ju učitelj, zajedno s učenicima, pretvara u različite izvedbene materijale“ (Cindrić i sur., 2010, str. 104). Učitelj slobodno odabire organizaciju i metode rada. Ovaj kurikulum primjenjuje se u većini naprednih sredina (Previšić, 2007).

Osim navedenih podjela postoji i podjela kurikuluma prema razini donošenja i primjene. Nacionalni, školski, nastavni, učenički i posebni kurikulum dio su te podjele.

✓ **Nacionalni kurikulum** temeljni je dokument na razini države. Prema njemu se izrađuju ostali dokumenti ili kurikulumi. Termini kurikulum i nacionalni upućuju na autonomiju neke države u određivanju odgojno-obrazovnih vrijednosti i ciljeva učenja na temelju nacionalnih standarda učenja i poučavanja (Previšić, 2007; Jurić 2009, prema Cindrić i sur., 2010). Nacionalni okvirni kurikulum definira: operacionalizirane ciljeve odgoja i obrazovanja tj. određuju se ishodi učenja i učeničke kompetencije; općeobrazovne ciljeve po pojedinim odgojno-obrazovnim područjima i predmetima; minimalnu satnicu i druge kurikulumске sastavnice kako bi se školama omogućila izrada školskog kurikuluma, opće smjernice za programiranje nastavnog rada u školama.

✓ **Školski kurikulum** podrazumijeva cjelokupan proces odgoja i obrazovanja koji svaka škola individualno planira za svoje učenike. On nastaje na temelju nacionalnog kurikuluma, a uključuje nastavni kurikulum. Osim propisanih nastavnih predmeta i područja školski kurikulum sadrži i izvannastavne i izvanškolske aktivnosti, kulturnu i javnu djelatnost škole, aktivnosti s darovitim i djecom s teškoćama u razvoju te aktivnosti koje se ostvaruju u svim predmetima i područjima. Školski je kurikulum izvedbeni dokument, a njegova ostvarivost uvjetovana je karakteristikama škole i njezina okruženja.

✓ **Nastavni kurikulum** dio je školskog kurikuluma. Izvedbeni je dokument koji se izrađuje na sastavnicama nacionalnog kurikuluma. On omogućuje da se ispituju učenikove potrebe te da ih se zatim provede u ciljeve učenja, odaberu sadržaji za postizanje postavljenih ciljeva, planira organizacija učenja tj. metode, strategije i situacije, te utvrde vrste i tehnike vrednovanja. Nastavni kurikulum pojednostavljeno rečeno omogućuje planiranje i programiranje nastavnog rada koji prethodi izvedbi samog procesa.

✓ **Učenički kurikulum** prilagođava se odgojnim i obrazovnim potrebama pojedinog učenika i njegovim razvojnim mogućnostima. Može biti prilagođen darovitim učenicima ili pak učenicima s teškoćama u učenju i razvoju (Cindrić i sur., 2007). On je izvedbeni i individualni kurikulum te je podložan korekcijama. Treba ga se prilagoditi potrebama, interesima, ciljevima i sposobnostima učenika

te uvjetima učenja u školi i osposobljenosti učitelja (Goodland, 1956; Pastuović, 1999, prema Cindrić i sur., 2010).

✓ Neke posebne situacije u složenom školskom životu nalažu stvaranje **posebnog kurikuluma**. To može biti učenje u nekoj izuzetno složenoj situaciji ili istraživanje neke pojave, na primjer kurikulum uvođenja učenika u promet. (Antić, 2000, prema Cindrić i sur., 2010).

Osim navedenih vrsta kurikuluma u literaturi možemo pronaći i pojam predmetni kurikulum. Tim dokumentom određuju se svrha i ciljevi učenja i poučavanja predmeta, struktura pojedinog predmeta, jasno određeni odgojno-obrazovni ishodi, njihova razrada te opisi razine njihove usvojenosti (Metodološki priručnik za izradu prijedloga predmetnih kurikuluma, 2016). Prema Jakopoviću predmetni kurikulum se nalazi na detaljnoj razini kurikulumskog planiranja. Iznad njega, na srednjoj razini nalazi se školski kurikulum, a na općoj razini nacionalni okvirni kurikulum.

U waldorfskoj školi kurikulum je cjelovit dokument na čijem početku su navedene opće odrednice, a zatim slijedi popis svih predmeta osnovnoškolskog obrazovanja s pripadajućim sadržajima po razredima. U državnoj školi kurikulum nije jedinstveni dokument već postoji niz novodonesenih predmetnih kurikuluma. Njihova primjena počinje u dijelu škola ove školske godine (2019./2020.) te se time stavlja izvan snage aktualni Nastavni plan i program za osnovnu školu. Na stranici Ministarstva postoje i prijedlozi nacionalnih kurikuluma, no još nisu usvojene njihove konačne verzije.

4. WALDORFSKA PEDAGOGIJA I TRADICIONALNA NASTAVA

O Waldorfskoj pedagogiji ne može se govoriti, a da se ne spomene njezin utemeljitelj Rudolf Steiner. On je njezin začetnik i pokretač, na čijim temeljima grade njegovi nasljednici. Steiner je rođen 1861. godine u mjestu Kraljevec u Međimurju. Bio je najstariji sin željezničkog službenika pa je od malena zavolio kolodvore, putovanja i daleke zemlje. Nakon mature studirao je biologiju, kemiju i fiziku, ali je pokazivao i interes za filozofiju i vjerska učenja. Velik dio svog radnog vijeka bio je posvećen izdavačkoj djelatnosti, antropozofskom društvu i pedagogiji. Pedagoški rad ogledao se u predavanjima koja je držao diljem Europe (Bezić, 1999; Matijević, 2001). Prvi posao nakon završetka studija bio mu je rad s desetogodišnjim dječakom kojeg su proglasili nesposobnim za školovanje. Dječak je nakon dvije godine primljen u gimnaziju, a poslije postaje liječnik (Seitz i Hallwachs, 1997).

Pored znanstvenih i filozofskih radova Steiner je pisao drame i eseje, a prva knjiga kojom je privukao pozornost bila je *Teozofija*. U njoj govori o čovjekovoj tročlanosti (tijelo, duša i duh), reinkarnaciji i karmi. Do 1913. godine surađivao je s Teozofskim društvom, no sukob s njima natjerao ga je na osnivanje Antropozofskog društva. Zanimao ga je i slavni Goethe pa u svrhu proučavanja njegovih djela osniva u Dornachu institut Goetheneum. Godine 1907. nastaje Steinerovo temeljno djelo *Odgoj ka slobodi promatran preko duhovnih znanosti* (Bezić, 1999; Seitz i Hallwachs, 1997).

Prva waldorfska škola otvora se 1919. u Stuttgartu na poticaj radnika tvornice cigareta Waldorf-Astoria kojima je Steiner održao predavanje. Potaknuti predavanjem radnici su odlučili njegovu pedagogiju pretvoriti u djelo, a sve uz pomoć direktora tvornice Emila Molta (Seitz i Hallwachs, 1997). Prvotno je to bila škola namijenjena djeci zaposlenika Waldorf-Astorie, a zatim školu počinju pohađati i djeca ostalih slojeva pučanstva. Steiner je smatrao da program škole treba pratiti promjene u praksi sadašnjeg života kako bi djeca bila spremna za život, bez obzira iz kojeg sloja društva dolazila (Steiner, 1995). U bolničkoj postelji Steiner piše biografiju *Moj životni put*. Preminuo je 1925. godine u Dornachu u 64 godini života.

Uz pojam waldorfska pedagogija vezuju se i pojmovi kao što su antropozofija, sedmogodišnja razdoblja, euritmija, temperamenti, osjetila.

Antropozofija je osnova waldorfske pedagogije i odgoja. To je duhovna znanost (grč. antropos - čovjek; sofia - mudrost) tj. znanost o tijelu, duši i duhu i svijetu. „Antropozofija uči da se čovjekovo biće sastoji od četiri dijela: fizičko tijelo, eteričko ili životno tijelo, duševno tijelo i ja“ (Matijević 2001, str. 59). Važno mjesto u antropozofiji ima i učenje o reinkarnaciji i karmi (Steiner, 1989, prema Matijević 2001).

Steiner opisuje kako se ljudski razvoj odvija u koracima od sedam godina te da o ovim razdobljima valja voditi računa u pedagoškom radu. Prvo sedmogodišnje razdoblje nastupa rođenjem fizičkog tijela u kojem dijete kao osjetilno biće sve upija i oponaša ono što dolazi od odraslih. U prvom razdoblju eterično tijelo je još skriveno. Drugo sedmogodišnje razdoblje nastupa nakon izmjene zuba kada se oslobađa eterično tijelo. Dijete u ovom razdoblju prestaje oponašati odrasle te počinje učiti preko autoriteta učitelja kojeg voli. U drugom razdoblju astralno tijelo još nije „rođeno“. Treće sedmogodišnje razdoblje obilježeno je pubertetom. Djeca su rastrgana između maštanja i nezadovoljstva sa samim sobom i cijelim svijetom. Sposobna su prosuđivati i samostalno djelovati. U dvadeset i prvoj godini rađanjem vlastitog ja nastupa četvrto sedmogodišnje razdoblje. Steiner smatra da čovjek tada počinje upravljati svojim životom za razliku od prijašnjih razdoblja u kojima su to radili ljudi iz njegove okoline (Seitz i Hallwachs, 1997).

Steiner je smatrao da je jedan od najvažnijih zadataka waldorfskog učitelja upoznavanje s temperamentom svojih učenika (Carlgren, 1990). Temperamenti se mogu objasniti preko raspoloženja koja se izvana mogu primijetiti. Steiner objašnjava kako kod melankolika (zamišljen, iznutra jak, sklon razmišljanju) prevladava njegovo ja, kod kolerika (brzo se naljuti, lako se uzbudi, iznutra jak) prevladava astralno tijelo, kod sangvinika (iznutra slabiji, površan) prevladava eterično tijelo, a kod flegmatika (iznutra slab, lijen, miran) fizičko tijelo. Flegmatičnom djetetu treba pružiti mir i sporost, koleričnom djetetu snagu, sangviničnom promjenu, a melankoličnom materijale koji potiču na razmišljanje. Temperamenti prožimaju cjelokupan nastavni proces bilo prilikom izbora odgovarajućeg instrumenta, prehrane ili sjedenja učenika.

U waldorfskoj školi svako dijete je individua kojoj se pristupa na specifičan način. Waldorfska pedagogija zahtjeva podjednako obrazovanje „glave, srca i ruku“. U njoj se odgoj i nastava ne razdvajaju na teoriju i praksu. U školi nema razdvojenih predmeta već je sve što dijete uči cjelovit doživljaj njega samoga i svijeta koji ga okružuje. Umjetnost i religija prožimaju rad s djecom. U nastavi nema prenošenja golih činjenica jer svatko može doći do informacija preko medija. Važnije je mladog čovjeka naučiti učiti i živjeti. Waldorfska pedagogija važno mjesto pridaje uključivanju i osposobljavanju osjetila. „Osjetila su vrata kroz koja svijet ulazi u čovjeka“ (Seitz i Hallwachs, 1997, str. 132) stoga je cilj ove pedagogije uključivanje svih osjetila djeteta. Osposobljavanje osjetila provlači se kroz sva područja učenja i doživljavanja, a osjetilna djetetova okolina trebala bi biti izvorna koliko je to god moguće (Seitz i Hallwachs, 1997).

Za razliku od waldorfske škole u kojoj je dozvoljeno uvođenje pedagoških i metodičkih inovacija u tradicionalnoj školi gotovo sve je propisano na nacionalnoj razini (Matijević, 2001).

Svojim obilježjima tradicionalna škola u Hrvatskoj bliža je sociocentrističkom nego pedocentrističkom pristupu organizacije odgojno-obrazovnog procesa. U sociocentrističkom pristupu se ciljevi odgojno-obrazovnog procesa ne određuju na temelju rezultata proučavanja stvarnih potreba učenikova razvoja. Utvrđivanje ciljeva previše je centralizirano bez stvarnih utjecaja praktičara, učenika, učitelja, roditelja i škole. Nastavni sadržaji su propisani državnim dokumentom koji se u odgojno-obrazovnom procesu realizira. Učenici rade na istim sadržajima i na isti način, a učenički uspjeh se ocjenjuje brojčano. Dominantan je frontalni rad, predavačka nastava, kruti predmetno-satni sustav, stalni raspored sati. Sjedilačko-slušalačka nastava odvija se u sklopu četrdesetpetominutnih nastavnih sati. Dominantna komunikacija je na relaciji nastavnik – učenik. Uglavnom se ostvaruju materijalni zadaci nastave (znanja), a zapostavljaju se funkcionalni (razvoj sposobnosti). U nastavnom procesu dominira učenje nastavnih sadržaja napamet te učenička pasivnost. Nastavni proces je premalo kreativan i dinamičan, a učitelj je njegov glavni subjekt (Bognar i Matijević, 2005; Cindrić i sur., 2010).

5. METODOLOGIJA: ANALIZA SADRŽAJA

Prema Mužiću „rad na dokumentaciji neempirijski je postupak jer se istraživač ne susreće izravno sa stvarnošću odgoja i obrazovanja, kao što je to slučaj kod svih ostalih, tj. empirijskih postupaka.“ (Mužić, 2004, str. 81).

Rad na dokumentaciji, kao postupak prikupljanja podataka, najčešće se upotrebljava u povijesnom istraživanju odgoja i obrazovanja, no dokumentacija se može koristiti i u istraživanjima sadašnjice i budućnosti odgoja i obrazovanja. Različite vrste dokumenata mogu biti polazište analize. Uglavnom je riječ o zakonima i podzakonskim propisima o prosvjeti, dokumentima odgojno-obrazovnih ustanova, literaturi o odgoju i obrazovanju, osobnoj dokumentaciji djelatnika odgoja i obrazovanja, radovima odgajnika itd. U radu s dokumentacijom nužno je voditi brigu o izvornosti dokumenta. Primarnim izvorima tj. originalnim dokumentima uvijek treba dati prednost, a u slučaju nedostupnosti originalnih dokumenata možemo se poslužiti sekundarnim i tercijarnim izvorima (Mužić, 2004).

Mejovšek (2008) objašnjava da je znanstvena metoda svaka metoda koja omogućava da se prikupe točni podatci o pojavi koja je predmet istraživanja. On navodi šest znanstvenih metoda, a to su: eksperiment, sustavno opažanje, metoda slučaja, korelacijska metoda, komparativna metoda i analiza sadržaja.

„Analiza sadržaja je metoda kojom se kvantitativno analizira sadržaj određenog teksta ili poruke, ili općenito, bilo kojeg oblika komunikacije. Najčešće se analizira sadržaj tekstova iz knjiga, časopisa i novina.“ (Mejovšek, 2008, str. 29). Definiraju se kategorije sadržaja koje su dijelovi sadržaja teksta, a zatim se utvrđuje učestalost javljanja odabranih kategorija u tekstu koji se analizira. U kvalitativnim istraživanjima analiza sadržaja ima posebnu ulogu. U njima se nastoji utvrditi one kategorije u sadržaju odabranog teksta koje su temelj međusobnih odnosa i komunikacije neke skupine ljudi (npr. odnosi i komunikacija u razredu između učitelja i učenika). Analiza sadržaja je u kvalitativnim istraživanjima usmjerena više prema traženju „dubljeg“ smisla poruke koji se prema pristašama ove paradigme ne može u cijelosti zahvatiti kvantitativnim istraživanjima. U kvalitativnim istraživanjima naglasak je na značenju koje sudionici pripisuju određenim temama, kategorijama i pojavama, kako bi se nakon obavljene analize pokušali utvrditi uzročni mehanizmi pojave koja se istražuje (Mejovšek, 2008).

Koristeći se metodom analize sadržaja u nastavku rada uspoređivat će se waldorfska škola s državnom školom u pogledu šest jedinica analize:

- ✓ organizacija nastave
- ✓ nastavni materijali
- ✓ nastavni predmeti
- ✓ vrednovanje i ocjenjivanje
- ✓ uloga roditelja
- ✓ uloga učitelja, a sve u okviru primarnog obrazovanja.

Rezultati analize navedenih jedinica analize prikazat će se i tablično.

6. O WALDORFSKOJ I DRŽAVNIM ŠKOLAMA

Waldorfske škole cjelovit su školski koncept koji traje 12 godina, tj. 8 + 4 godine. One imaju status slobodnih škola što znači da država nema utjecaja na programe i metodiku rada u školama. Waldorfska škola pridržava se nastavnog plana i programa koji je sastavio Steiner, a koji uvažava već navedene razvojne stupnjeve djece. Država financira rad škola u iznosu od 60-80%, a ostatak sredstava osigurava se iz školarina polaznika škole te od dotacija (Matijević, 2001; Seitz i Hallwachs, 1997). Školarina za jednu godinu pohađanja iznosi preko 15 000 kuna (Waldorfska škola u Zagrebu).

Da bi se dijete upisalo u waldorfsku školu nije nužno da je prethodno išlo u waldorfski vrtić. Učenici koji nakon srednje waldorfske škole žele upisati fakultet moraju položiti državnu maturu pa stoga pohađaju trinaesti pripremni razred. Školska godina u ovim školama traje 34-36 tjedana (Seitz i Hallwachs, 1997). Waldorfske škole danas djeluju u brojnim europskim, ali i izvan europskim državama. U Hrvatskoj je prva waldorfska škola otvorena 1993. godine u Zagrebu, a sedam godina kasnije i u Rijeci (Waldorfska škola u Zagrebu). Obje škole su osnovne što znači da djeca moraju nastaviti školovanje u nekoj od državnih srednjih škola.

Prema istraživanju koje je provela Rajić (2008), a u kojem su sudjelovali učitelji primarnog obrazovanja, predmetne nastave i roditelji čija djeca pohađaju osnovnu školu u privatnim i alternativnim osnovnim školama pokazalo se da navedene skupine slabo poznaju alternativne pedagoške koncepcije te da su slabo informirane o alternativnim i privatnim školama. Navedene skupine donekle su informirane o Montessori pedagogiji, waldorfskoj pedagogiji i koncepciji Korak po korak, dok sve tri skupine najlošije poznaju Freinetovu pedagogiju.

Za razliku od waldorfske škole država pruža besplatno osnovnoškolsko obrazovanje koje je obvezno za svu djecu u dobi od 6-15 godine. Osnovna državna škola traje osam godina i izvodi redovite i posebne programe. Odgojno-obrazovni rad ostvaruje se 35 nastavnih tjedana, tj. najmanje 175 nastavnih dana (Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi, 2008).

Tablica 1. Usporedba waldorfske škole i državnih škola

ELEMENTI	WALDORFSKA ŠKOLA	DRŽAVNE ŠKOLE
Trajanje	•osmogodišnje osnovnoškolsko obrazovanje	•osmogodišnje osnovnoškolsko obrazovanje
Program	•prema načelima Rudolfa Steinera	•država propisuje program rada
Školarina	•više od 15 000 kn (jedna školska godina)	•obvezno besplatno školovanje
Organizacija nastave	•nastava po epohama	•nastava po predmetima
Nastavni materijali	•učenje preko realnog svijeta svim svojim osjetilima •ne cijene se udžbenici i suvremeni mediji •važno mjesto imaju učeničke bilježnice	•udžbenici i ostala nastavna sredstva •upotreba suvremenih medija
Nastavni predmeti	•euritmija, ručni rad, religijska kultura •dva strana jezika od 1. raz. •biologija od 4. raz.	•jedan strani jezik u prva četiri razreda •biologija od 7. raz.
Ocjenjivanje i vrednovanje	•opisno ocjenjivanje uspjeha	•brojčano ocjenjivanje uspjeha •opisno ocjenjivanje vladanja
Učitelji	•jedan učitelj vodi razred prvih osam godina	•jedan učitelj vodi razred prve četiri godine
Roditelji	•aktivno sudjeluju u školovanju djeteta •partnerski oblik suradnje sa školom	•pasivni, prepuštaju obrazovanje djeteta školi •tradicionalni oblik suradnje sa školom

6.1 Organizacija nastave u waldorfskoj školi i državnim školama

Nastava se u waldorfskim školama dijeli s obzirom na obveznost na redovitu i izbornu, a s obzirom na način organizacije na glavnu, predmetnu i praktičnu (Nastavni plani i program za osnovnu waldorfsku školu). Glavna nastava izvodi se po epohama. Rudolf Steiner potaknut idejom W. Ratkea, razradio je koncept nastave po epohama. Ratke je smatrao da se istovremeno ne treba poučava učenike više predmeta, već da se misli i aktivnosti učenika trebaju usmjeriti na jedan sadržaj. Tako se učenici u waldorfskim školama sadržajima jedne cjeline bave od nekoliko dana do više tjedana (3-4), a zatim prelaze na druge sadržaje. Školski dan započinje

predmetima kod kojih je naglasak na znanju, razumijevanju i mišljenju, a završava praktičnim i umjetničkim aktivnostima koje se ostavljaju za zadnje sate dnevnog rasporeda. Glavna nastava održava se svaki dan, uglavnom prva dva sata (blok sat od 100 min). Od nastave po epohama izuzete su glazbene aktivnosti, euritmija, religija i strani jezici (Bognar i Matijević, 2005).

Nastava po epohama omogućuje učenicima da pojedine aspekte iz prirodne ili društvene sredine prouče temeljito s više različitih gledišta, a da pritom ne izgube radni elan (Matijević, 2001). Budući da epohe nastavljaju isti nastavni predmet samo dva puta godišnje, djeca imaju vremena da zaborave naučeno. „Da bi se iz znanja razvile sposobnosti potrebno je i važno sjećanje i ponovni susret s onim što je potonulo“ (Seitz i Hallwachs, 1997, str. 168). Waldorfski učitelji tvrde da se uspješno može održati motivacija i koncentracija pri proučavanju nekog sadržaja tijekom nekoliko tjedana te da učenici nemaju problema s ponavljanjem prije naučenih sadržaja i njihovim povezivanjem s novim sadržajima. Epohe u nižim razredima traju duže te se prilagođavaju zanimanju djece, a u višim razredima traju kraće te su specijalizirane prema nastavnim područjima (Matijević, 2001; Carlgren, 1990).

Za razliku od epoha u waldorfu u državnim školama nastava se odvija po predmetima. U literaturi se takav sustav naziva predmetno-satni sustav. Pod ovim pojmom podrazumijeva se učeničko prebacivanje iz jednog predmeta u drugi, a sve u toku istog dana. J. A. Komensky, tvorac predmetno-satnog sustava, davno je upozorio na njegove prednosti i nedostatke. Prednosti se ogledaju u mogućnosti planiranja po razredima, mjesecima i tjednima, raspoređivanju sadržaja prema težini, a nedostaci se odnose na nepogodovanje produbljivanju građe i dubljem uživljavanju u samu građu. Također, djeca na ovom stupnju razvoja ne doživljavaju svijet po predmetima već ga doživljavaju kao cjelinu pa je i to kritika ovom konceptu (Bognar i Matijević, 2005). U državnoj školi nastavni sat traje 45 minuta osim ako nastavnim planom i programom nije drugačije predviđeno. Dnevno trajanje nastave utvrđuje se rasporedom sati.

6.2 Nastavni materijali u waldorfskoj školi i državnim školama

U waldorfskoj školi gotovo je teško pronaći knjige ili već napravljene nastavne materijale. Učiti se treba, koliko je to god moguće, preko realnog svijeta pa tako učenici računaju s kestenima i orasima, trče po nizovima brojki, plješću i govore. Djeca uređuju učionice prema godišnjim dobima ili temi epohe sakupljenim predmetima koji im služe kao zorni materijal. U waldorfskoj školi dijete uči tijelom, dušom i duhom, svim svojim osjetilima. Važno mjesto u učenju bez udžbenika zauzimaju učeničke bilježnice. U njih se kontinuirano upisuje i ilustrira ono što se uči. Učeničke bilježnice se razlikuju zato što svaki učenik oblikuje nastavnu jedinicu prema svom pamćenju i osjećaju. Kada djeca kod kuće ponavljaju iz bilježnica imaju prema tome dublji odnos nego kad bi svi učili iz istih udžbenika. U nastavi waldorfskih škola ne koriste se ni elektronski mediji. Zamjerka medijima je u nekritičnom konzumiranju istih te nesvjesnom primanju njihovih poruka koje zaobilaze naše ja. Roditelji waldorfske djece moraju se stoga obvezati da njihova djeca neće imati pristup elektronskim medijima, pogotovo televizoru za vrijeme pohađanja osnovne škole (Seitz i Hallwachs, 1997).

Za razliku od waldorfske škole udžbenici u državnim školama ne predstavljaju nepoželjan nastavni materijal. Oni su jedan od izvora znanja uz koji se koriste i druga nastavna sredstva kao što su radne bilježnice, zbirke zadataka, sredstva informacijske tehnologije (npr. CD-ROM-ovi) koja služe učenicima za lakše ponavljanje, vježbanje i utvrđivanje te provjeru udžbeničkog sadržaja (Ministarstvo znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske). Pogled državne škole prema medijima također se razlikuje u odnosu na waldorfsku školu. Mediji su sastavni dio učeničkog izvanškolskog, ali i školskog života.

6.3 Nastavni predmeti u waldorfskoj školi i državnim školama

Kao što je već navedeno redovna nastava u waldorfskoj školi organizirana je kao glavna, predmetna i praktična. Predmeti glavne nastave u prve četiri godine školovanja su: hrvatski jezik sa satnicom od 207 sati u sve četiri godine; matematika sa satnicom od 120 sati u sve četiri godine; priroda i društvo sa satnicom od 40 sati u

prvom, drugom i četvrtom razredu te sa 70 sati u trećem razredu; biologija u četvrtom razredu sa satnicom od 40 sati i religijska kultura sa satnicom od 35 sati u sva četiri razreda.

Predmeti predmetne nastave u waldorfskoj školi, u prva četiri razreda, su: engleski i njemački jezik sa satnicom od 70 sati u prva tri razreda te 105 sati u četvrtom razredu; tjelesna i zdravstvena kultura sa satnicom od 35 sati u prva tri razreda te 70 sati u četvrtom razredu; euritmija sa satnicom od 35 sati u sva četiri razreda; likovna kultura sa satnicom od 105 sati u prva dva razreda, 75 sati u trećem razredu te 65 sati u četvrtom razredu i glazbena kultura sa satnicom od 35 sati u prva tri razreda te 70 sati u četvrtom razredu.

Unutar praktične nastave, u prva četiri razreda, učenici pohađaju nastavu ručnog rada s fondom od 70 sati u sva četiri razreda.

Pored redovne nastave učenici mogu pohađati i predmete izborne nastave. U prva četiri razreda nudi se vjeronauk (fond od 70 sati u sva četiri razreda) te ostali izborni predmeti.

U državnim školama, kao i u waldorfskoj, predmeti se dijele na obvezne i izborne. Unutar skupine obvezni predmeti, u prva četiri razreda, učenici slušaju: hrvatski jezik sa satnicom od 175 sati u sva četiri razreda; likovnu i glazbenu kulturu sa satnicom od 35 sati u sva četiri razreda; strani jezik (prvi) sa satnicom od 70 sati u sva četiri razreda; matematiku sa satnicom od 140 sati u sva četiri razreda; prirodu i društvo sa satnicom od 70 sati u prva tri razreda te 105 sati u četvrtom razredu; tjelesnu i zdravstvenu kulturu sa satnicom od 105 sati u prva tri razreda te 70 sati u četvrtom razredu.

Unutar skupine izborni predmeti učenici primarnog obrazovanja mogu odabrati vjeronauk sa satnicom od 70 sati u sva četiri razreda te drugi strani jezik u četvrtom razredu sa satnicom od 70 sati. Od školske godine 2020./2021. učenici će moći odabrati i informatiku sa satnicom od 70 sati u sva četiri razreda.

Ukupan fond sati redovne nastave u waldorfskoj školi, u prva tri razreda iznosi 822 sata, a u četvrtom razredu 962 sata. U državnoj školi ukupan broj sati redovne nastave znatno je manji, a iznosi 630 sati u sva četiri razreda. Ukupan fond sati izborne nastave, u obje škole, u prva tri razreda iznosi 70 sati dok u četvrtom razredu

državna škola ima 70 sati više u odnosu na waldorfsku školu.

Razlike u ukupnom fondu sati između waldorfske i državnih škola u primarnom obrazovanju odraz su razlika u broju sati nastavnih predmeta zastupljenih u obje škole, na primjer u državnoj školi učenici slušaju 175 sati hrvatskog jezika, a u waldorfskoj 207 sati u jednoj godini. Za razliku od državne škole u kojoj učenici uče jedan strani jezik u prva četiri razreda u waldorfskoj školi učenici uče dva jezika. Učenici waldorfske škole od četvrtog razreda imaju nastavni predmet biologiju dok se učenici državnih škola s njom susreću u sedmom i osmom razredu. Osim toga učenici primarnog obrazovanja u waldorfskim školama imaju nastavu religijske kulture, euritmije te ručnog rad koja se ne javlja u državnim školama (Nastavni plan i...; e-Savjetovanja).

Euritmija je nova umjetnost pokreta koju je osnovao Rudolf Steiner. Ona je vidljiv izraz govora i glazbe. Postoje glasovna i tonska euritmija koje se primjenjuju u tri područja. Umjetničkom euritmijom se prikazuju pjesme, priče, dramske radnje, jednoglasni i višeglasni glazbeni oblici i dr. Pedagoškom euritmijom učenik se uvježbava spretnom snalaženju u prostoru i kretanju. Zdravstvena euritmija ciljano primjenjuje pokrete glasa i tona, a taj terapijski postupak izvodi se prema uputama liječnika (Glockler i Goebel, 1990). Euritmijom se pjesma i govor prenose u pokrete koji su sadržajno određeni. Ona polazi od glasova u jeziku. Riječi zasićene vokalima odražavaju naše unutarnje raspoloženje, a riječi zasićene konsonantima dobro oslikavaju događaje u vanjskom svijetu (npr. grmljavina, šuškanje). Euritmija u waldorfskoj školi polazi u prvim godinama od jednostavnih ritmova i vježbi sa štapovima pa sve do naprednih nastupa na školskoj pozornici u izvedbi raznih lirskih, dramskih ili glazbenih sadržaja u višim razredima. Euritmiji u prvim godinama pogoduje prirodna ljubav djece prema pokretu što nije slučaj s učenicima u razdoblju puberteta kada se javlja stid koji ih sprječava u izvođenju pokreta (Carlgren, 1990). „Kada se uživimo u glasove ili tonove i oblikujemo ih u euritmijske pokrete, tada je to djelatnost prilikom koje se aktiviraju sve duševne snage i čitavo ljudsko tijelo“ (Carlgren, 1990, str. 79).

U waldorfskim školama, kao što je već navedeno, učenici mogu pohađati nastavu vjeronauka u koliko je to u skladu s njihovim svjetonazorom. Međutim, škola nudi i svjetonazorski neovisnu nastavu religijske kulture zbog promjena uzrokovanih

vremenom, a koje karakterizira distanciranje od religijskog života. Program religijske kulture usmjeren je na razvijanje temeljnih religijskih vrednota. Učenici tako u prva četiri razreda iz predmeta religijska kultura uče o godišnjim svetkovinama, legendama o svecima, biblijskim pričama, porijeklu zla itd.

Nastava ručnog rada izvodi se svrhom da pridonese razvoju manualnih vještina te da bi učenici stekli vještinu izrade lijepih i korisnih predmeta. Učenici uče proces izrade predmeta od ideje do finalnog proizvoda. Nastava ručnog rada pridonosi razvoju koncentracije i prostornom orijentiranju. Razvoj fine motorike od velike je važnost i za razvoj intelekta. U prvom razredu središnja aktivnost ručnog rada je pletenje kojim se razvija vještina ruku. U drugom razredu se nastavlja razvijanje vještina stečenih u prvom razredu kroz kukičanje. U trećem razredu obrađuje se tema odijevanje pa učenici izrađuju ginjol lutku te pletu kapu. U četvrtom razredu radi se na osamostaljivanju učenika te razvijanju osjećaja za simetriju (Nastavni plan i ...).

6.4 Vrednovanje i ocjenjivanje u waldorfskoj školi i državnim školama

Vrednovanje i ocjenjivanje učeničkih postignuća sastavni je dio odgojno-obrazovnog procesa. Pojam vrednovanje može se tumačiti s obzirom na svrhu koju ima (vrednovanje za učenje, vrednovanje kao učenje i vrednovanje naučenog) te s obzirom na koju razinu obrazovanja se primjenjuje. Prema Scheerensu te razine su vrednovanje na razini sustava, vrednovanje na razni škole i vrednovanje na razini razreda (Rajić, 2017).

Prema Pravilniku o načinima, postupcima i elementima vrednovanja učenika u osnovnoj i srednjoj školi (2010) vrednovanje je definirano kao

“sustavno prikupljanje podataka u procesu učenja i postignutoj razini kompetencija: znanjima, vještinama, sposobnostima, samostalnosti i odgovornosti prema radu, u skladu s unaprijed definiranim i prihvaćenim načinima, postupcima i elementima, a sastavnice su praćenje, provjeravanje i ocjenjivanje.”

Rezultati vrednovanja u školskom sustavu najčešće se iskazuju ocjenom. Prema Matijeviću školska ocjena je dogovoreni znak ili sustav znakova koji se dodjeljuje za određenu razinu postignuća. Stoga se ocjenjivanje definira kao “pridavanje brojčane ili opisne vrijednosti rezultatima praćenja i provjeravanja učenikovog rada prema

sastavnicama ocjenjivanja svakoga nastavnoga predmeta.” (Pravilnik, 2010; Rajić, 2017).

U waldorfskoj školi, u prvih šest godina školovanja, nema brojčanih ocjena već se uspjeh ocjenjuje opisno (Waldorfska škola u Zagrebu). Opisne ocjene nisu manje stroge ili manje točne, a daju učeniku impuls u pravom smjeru u odnosu na brojčane ocjene (Seitz i Hallwachs, 1997).

Školsko postignuće waldorfskih učenika prikazuju se izvješćem na kraju svake epohe, opisnom svjedodžbom na kraju školske godine te propisanom učeničkom knjižicom i svjedodžbom (Nastavni plan i ...) U izvješću na kraju godine učitelj upisuje postignute rezultate učenika, njegov napredak, prognoze za budući rad, neke slabosti i sl. Učitelj bi trebao u izvješćima izbjegavati komentare koji bi mogli obeshrabrujuće djelovati na učenike. U waldorfskim školama nema ni ponavljanja razreda. Pretpostavlja se da nema apsolutno nesposobna djeteta te da tijekom školovanja svakom treba omogućiti da postigne optimalan uspjeh. Učenje bez ocjena omogućuje tako waldorfskim đacima učenje bez straha (Matijević, 2001).

„Dijete uz tako shvaćeno praćenje i ocjenjivanje uči za ljubav učitelja, a poslije i iz ljubavi prema spoznaji odnosno iz želje da nešto nauči ili da nešto lijepo i korisno napravi, što su obilježja učenja uz intenzivnu motivaciju“ (Matijević, 2001, str. 71).

Za državnu školu karakteristično je brojčano ocjenjivanje nastavnih predmeta te opisno ocjenjivanje vladanja. Opisne ocjene iz vladanja su: uzorno, dobro i loše. Brojčane ocjene koje učenici mogu dobiti su: odličan, vrlo dobar, dobar, dovoljan i nedovoljan. Sve ocjene, osim ocjene nedovoljan, su prolazne. Opći uspjeh učenika koji ima sve ocjene prolazne utvrđuje se aritmetičkom sredinom ocjena iz svih predmeta. Opći uspjeh može biti: odličan, vrlo dobar, dobar, dovoljan. Opći uspjeh učenika od prvog do četvrtog razreda osnovne škole utvrđuje razredni učitelj. Učenički uspjeh iskazuje se kao nedovoljan ako mu je na kraju nastavne godine ocjena nedovoljan zaključena iz najmanje tri nastavna predmeta tj. ako nije položio popravni ispit. U tom slučaju učenik mora ponavljati razred. Na popravni ispit upućuju se učenici od 4-8 razreda i učenici srednje škole, ako na kraju godine imaju ocjenu nedovoljan iz dva nastavna predmeta (Zakon, 2008). Zaključna ocjena iz nastavnog predmeta na kraju nastavne godine ne mora biti odraz dobivene aritmetičke sredine ako je vidljiv učenikov napredak (Pravilnik, 2010).

6.5 Učitelji u waldorfskoj školi i državnim školama

S obzirom na vrste nastave, u waldorfskoj školi razlikuju se tri skupine učitelja: učitelji glavne nastave, učitelji predmetne nastave i učitelji praktične nastave. Učitelj glavne nastave (razredni učitelj) vodi učenike prvih osam godina školovanja te realizira nastavni program matematike, hrvatskog jezika, poznavanja prirode i društva, religijske kulture, zemljopisa, povijesti, fizike, kemije i biologije. Učitelji predmetne nastave podučavaju glazbenu kulturu, euritmiju, tjelesnu i zdravstvenu kulturu, strane jezike, vjeronauk i umjetničku nastavu. Učitelji praktične nastave izvode nastavu ručnog rada, vrtlarstva i različitih obrta.

Kao što je navedeno jedan učitelj poučava djecu prvih osam godina školovanja svim predmetima glavne nastave. Prema antropozofiji mnogo je argumenata za takva pristup. Ćacima to omogućuje da tijekom godina razviju prisan odnos prema nastavniku, a nastavniku pak ova činjenica pruža mogućnost da svako dijete upozna kao pojedinca te nauči kako ga potaknuti na učenje (Glockler i Goebel, 1990).

U većini škola, nakon osam godina rada s jednom generacijom, učitelj uzima jednu slobodnu godinu tijekom koje se priprema za rad s novom generacijom. U waldorfskoj školi velika se pozornost posvećuje stalnom usavršavanju učitelja.

Svi učitelji jedne waldorfske škole čine konferenciju učitelja koja se održava jednom tjedno. Nijedna odluka na konferenciji se ne može donijeti bez suglasnosti svih prisutnih. Osim stalnog pripremanja za nastavu učitelji sudjeluje i u radu školskog vijeća, stalno se bave djecom, u stalnom su kontaktu s roditeljima, obavljaju administrativne poslove itd. Karakteristično za waldorfsku školu je i to da učitelj berem jednom godišnje posjeti dom svog učenika gdje može u miru razgovarati s roditeljima o pitanjima vezanim za njihovo dijete (Matijević, 2001). Waldorfske škole društvene su ustanove koje njeguju zajednički život kroz susrete učenika, nastavnika i roditelja (Glockler i Goebel, 1990).

U državnim školama u razrednoj nastavi, od prvog do četvrtog razreda, jedan učitelj vodi učenike sve četiri godine. On izvodi nastavu šest predmeta redovne nastave, a to su: hrvatski jezik, matematika, priroda i društvo, tjelesna i zdravstvena kultura, likovna kultura i glazbena kultura. U predmetnoj se nastavi, od petog do osmog

razreda, izmjenjuju predmetni učitelji.

“Učitelji u osnovnoj školi izvode nastavu i druge oblike neposrednog odgojno-obrazovnog rada s učenicima te obavljaju poslove koji proizlaze iz naravi i opsega odgojno-obrazovnog rada.” (Zakon, 2008, Članak 101.). Pojam neposredni odgojno-obrazovni rad osim redovne nastave podrazumijeva i izbornu nastavu, dodatnu nastavu i dodatni rad, izvannastavne aktivnosti te razredništvo. (Pravilnik o tjednim radnim obvezama učitelja i stručnih suradnika u osnovnoj školi, 2014). Osim stalnog pripremanja za nastavu učitelj sudjeluje u radu tijela škole, surađuju s roditeljima i službama škole, obavlja administrativne poslove itd. Učitelji državnih škola imaju pravo, ali i obvezu na stručno usavršavanje kroz programe koje je odobrilo Ministarstvo (Zakon, 2008).

6.6 Uloga roditelja u waldorfskoj školi i državnim školama

Waldorfske škole katkad se naziva “roditeljskim školama”. Taj izraz najbolje dočarava kolika je važnost stalne uključenosti roditelja u sve detalje odgojnog procesa. Iako je već rečeno da su waldorfske škole velikim dijelom potpomognute državnim sredstvima one ipak rade zahvaljujući doprinosima roditelja (Glockler i Goebel, 1990). Seitz i Hallwachs ističu kako mnoge waldorfske ustanove ne bi ni nastale posljednjih godina da nije bilo angažiranih roditelja. Roditelji su ti koji čine sve za svoje škole.

Svaki roditelj čije dijete pohađa waldorfsku školu, u skladu sa svojim obvezama, nastoji pomoći u organizaciji rada škole. To je jedinstvena prilika za upoznavanje i stvaranje kvalitetne zajednice. Neki od poslova u kojima roditelji potpomažu rad škole su na primjer: popravci školske zgrade, nabavka materijala za praktični rad učenika, pomoć u školskoj kuhinji, izrada igračaka i sl. Jednom u godini za roditelje se organizira i dan roditelja. Roditelji taj dan provedu u radu i druženju u školi. Organiziraju su različita predavanja, zajednički ručak te radne grupe u kojima roditelji mogu slikati, modelirati, raspravljati o važnim pitanjima i sl. Roditelji su dio zajednice te su uključeni u proces donošenja odluka koje su važne za rad škole (Matijević, 2001). Steiner je smatrao da je suradnja roditelja i učitelja važan preduvjet za uspješno vođenje škole. Prema Rosiću suradnja roditelja i škole ovisi o tome ima li država utjecaj na školski sustav. S obzirom da su waldorfske škole

slobodne škole roditelji u njima zauzimaju važno mjesto te imaju velik utjecaj na rad škole. Maleš pod pojmom suradnje roditelja i učitelja podrazumijeva međusobno informiranje, savjetovanje, učenje, dogovaranje i druženje radi dijeljenja odgovornosti za dječji razvoj, a sve u cilju dobrobiti djeteta (Doutlik, 2014).

Na koji će se način suradnja između škole i obitelji ostvariti i odvijati ovisi o brojnim čimbenicima kao što su npr. zakonski propisi, školsko ozračje, individualne osobine učitelja itd. Istraživanja Miljević-Riđički (2009) te Pahić, Miljević-Riđički i Vizek Vidović (2010) provedena u ovom području, u posljednjem desetljeću ukazuju na to da u hrvatskim školama i dalje prevladava tradicionalni oblik suradnje. U njemu roditelji odgovornost obrazovanja djece prepuštaju školi, roditeljska uključenost u život škole se ne očekuje, ciljeve rada određuje škola te povremeno o tome informira roditelje, komunikacija s roditeljima je vrlo rijetka te ju uglavnom pokreće škola, kulturne razlike se često zanemaruju (Istraži Me, 2013).

Prema Prvčiću najučestaliji oblik suradnje roditelja i učitelja u Hrvatskoj su roditeljski sastanci te individualni razgovori. Njihova glavna uloga je prijenos informacija koje roditelji pasivno primaju. Ovakva suradnja nedovoljno je kvalitetna jer roditelji nisu dovoljno uključeni. Zbog toga se navedeni oblici suradnje smatraju tradicionalnim. Škole i učitelji trebali bi biti pokretači suradnje s roditeljima. Roditelji trebaju biti aktivni sudionici pedagoškog rada škole, a to je moguće primjenom nekih od partnerskih oblika suradnje roditelja sa školom kao što su na primjer: radionice, zajednički izleti, posjeti roditeljskom domu i sl. (Doutlik, 2014).

7. USPOREDBA NASTAVNIH SADRŽAJA KURIKULUMA WALDORFSKE ŠKOLE I DRŽAVNIH ŠKOLA

U ovom dijelu rada uspoređivat će se sadržaji kurikuluma waldorfske škole i državnih škola. S obzirom na to da navedene škole nemaju sve iste predmete usporedba će se ograničiti na dva zajednička nastavna predmeta navedenih škola, matematiku i likovnu kulturu.

Analizirat će se novoizrađeni predmetni kurikulumi Cjelovite kurikularne reforme te kurikulum waldorfske škole. Prije same analize sadržaja tablično će se prikazati struktura kurikuluma ovih škola.

Tablica 2. Analiza strukture kurikuluma

WALDORFSKA ŠKOLA	DRŽAVNE ŠKOLE
•jedan dokument (85 str.)	•predloženi nacionalni kurikulumi •usvojeni, zasebni predmetni kurikulumi (početak primjene - školska godina 2019./2020.)
<u>Kurikulum sadrži:</u> •nastavni plan za osnovnu waldorfsku školu •opće pedagoške odrednice nastavnog programa (odgojni zadaci i obrazovni ciljevi, antropologijsko-psihologijske osnove nastavnog programa, opće didaktičko-metodičke odrednice NP, nastavu i ostale odgojno-obrazovne oblike rada) •sustav praćenja postignuća učenika i zaključno ocjenjivanje •dodiplomsko obrazovanje i trajno usavršavanje waldorfskih učitelja •nastavne programe (18 nastavnih predmeta)	<u>Predmetni kurikulumi sadrže:</u> •svrhu i opis predmeta •odgojno-obrazovne ciljeve učenja i poučavanja predmeta •strukturu (domene, područja) •odgojno-obrazovne ishode, sadržaje i razine usvojenosti po razredima i organizacijskim područjima → za svaki ishod navedena je razrada ishoda, odgojno-obrazovni ishod na razini „dobar“, sadržaji te preporuke za ostvarivanje odgojno-obrazovnog ishoda
•svaki nastavni program sadrži: svrhu predmeta, ciljeve, podjelu po razredima i nastavnim područjima te nastavne sadržaje unutar područja	

7.1 Matematika

Nastavni predmet matematika, kao što je već navedeno, dio je glavne nastave waldorfske škole sa satnicom od 120 nastavnih sati u prva četiri razreda. U waldorfskoj školi djeca uče matematičke pojmove na konkretnim situacijama. Brojanje u waldorfu predstavlja kretanje pa ga se tijekom prvog razreda treba razvijati preko pokreta djece. (Nastavni plan i ...).

Ubrzan razvoj društva ukazuje na važnost učenja matematike. Učenje i poučavanje matematike omogućuje razvoj matematičkih znanja i vještina koje će učenicima biti od koristi u osobnom, društvenom ili profesionalnom životu. Kako bi se kod učenika postiglo razumijevanje matematičkih pojmova, procesa i koncepata te razvila sposobnost apstrahiranja nužno je poučavanje od konkretnih situacija prema apstraktnima. Poučavanje matematike je strukturirano tj. postupno se usvajaju matematička znanja te se uspostavljaju veze među njima. Nastavni predmet matematika u državnim školama organiziran je u pet domena: Brojevi, Algebra i funkcije, Oblik i prostor, Mjerenje te Podatci, statistika i vjerojatnost. Domene se postupno razvijaju i nadograđuju. Domene u kojima se navode pojmovi poput brojeva i oblika dominantnije su u ranijim godinama učenja i poučavanja matematike dok su u kasnijim godinama učenja zastupljenije domene složenijih matematičkih koncepata poput funkcija i vjerojatnosti. U svim domenama matematika se povezuje sa stvarnim situacijama (Kurikulum nastavnog predmeta matematika za osnovne škole i gimnazije, 2019). Fond sati matematike u državnoj školi, u prva četiri razreda, je 140 sati što je na godišnjoj razini 20 sati više u odnosu na waldorf.

Nastavni sadržaji u waldorfskoj školi, kao što je već navedeno, usvajaju se uključivanjem što većeg broja osjetila kroz umjetnost i pokret. Autorice Acman i Doutlik (2016) ističu da je nastava matematike stvorena za učenje kroz pokret. Kod djece nižih razreda potreba za tjelesnom aktivnošću izrazito je naglašena pa bi se učenje trebalo temeljiti na aktivnosti i iskustvu. Učitelji u državnim školama trebali bi nastavu matematike učiniti pokretnom, zanimljivom kao što je slučaj u waldorfskoj školi.

7.1.1 Prvi razred osnovne škole

Waldorfska škola

Nastavni sadržaji matematike u prvom razredu obrađuju se u trima nastavnim epohama. Prva epoha je upoznavanje kvalitete prvih dvadeset brojeva. S učenicima se radi brojanje i prebrojavanje, zapisivanje brojeva, odnosi veće, manje, duže, kraće, jednako. Druga epoha je upoznavanje kvalitete osnovnih računskih operacija u kojoj se vježba računanja do 10. Treća epoha zove se upoznavanje kvalitete osnovnih računskih operacija, a u njoj se vježba računanje do 20.

Ciljevi koje treba ostvariti u prvom razredu obuhvaćaju upoznavanje osobitosti četiriju osnovnih računskih operacija i pripadajućih simbola; usvajanje pojmova veće, manje, jednako, kraće, duže; uspoređivanje; izgovaranje brojeva do 100; upoznavanje prvih dvadeset brojeva te vježbanje četiriju računskih radnji u brojevnom prostoru do dvadeset.

Državna škola

Unutar domene Brojevi u prvom razredu navedeno je pet odgojno-obrazovnih ishoda. Prvi odgojno-obrazovni ishod kojim bi učenici trebali ovladati je opisuje i prikazuje količine prirodnim brojevima i nulom. U razradi ovog ishoda pojašnjeno je da učenik treba ovladati povezanošću između količine i broja, brojanjem i prikazivanjem brojeva u skupu brojeva do 20 na različite načine, čitanjem i zapisivanjem navedenog skupa brojeva brojevnim riječima i brojkama, razlikovanjem jednoznamenkastog i dvoznamenkastog broja, objašnjavanjem veze između vrijednosti znamenaka i vrijednosti broja. Drugi odgojno-obrazovni ishod je uspoređuje prirodne brojeve do 20 i nulu. Učenik treba odrediti odnose među brojevima služeći se riječima veći, manji ili jednak, treba znati čitati, zapisati te tumačiti znakove $<$, $>$ i $=$ pri uspoređivanju prirodnih brojeva do 20 te treba znati poredati brojeve po veličini. Treći odgojno-obrazovni ishod je koristi se rednim brojevima do 20. Učenik treba naučiti čitati i zapisivati redne brojeve te razlikovati glavne od rednih brojeva. Sljedeći odgojno-obrazovni ishod je zbraja i oduzima u skupu brojeva do 20. Učenik treba znati računске radnje zapisati matematičkim zapisom, imenovati članove u računskim radnjama, primijeniti svojstva komutativnosti i asocijativnosti te odrediti nepoznati broj u zadanoj jednakosti. Peti

odgojno-obrazovni ishod je matematički rasuđuje te matematičkim jezikom prikazuje i rješava različite tipove zadataka. Učenik treba znati postaviti matematički problem, znati se koristiti stečenim znanjima pri rješavanju različitih tipova zadataka, odabrati odgovarajuću računsku radnju u tekstualnim zadacima ili matematički zapis uspoređivanja brojeva, smišljati zadatke koji uključuju navedeno.

Iz domene Algebra i funkcije u prvom razredu učenici trebaju ovladati jednim odgojno-obrazovnim ishodom, a to je prepoznaje uzorak i nastavlja niz. Učenik treba objasniti kriterije i pravilnost nizanja.

U domeni Oblik i prostor navedena su tri odgojno-obrazovna ishoda. Prvi odgojno-obrazovni ishod je izdvaja i imenuje geometrijska tijela i likove i povezuje ih s oblicima objekata u okruženju. Učenik treba imenovati i opisati kuglu, valjak, kocku, kvadar, piramidu i stožac te imenovati ravne i zakrivljene plohe. Ravne plohe geometrijskih tijela imenuje kao geometrijske likove te ih opisuje (kvadrat, pravokutnik, krug i trokut). Drugi ishod je crta i razlikuje ravne i zakrivljene crte, a treći prepoznaje i ističe točke. Učenik treba znati da se točke označavaju velikim slovima te da vrhove geometrijskih tijela i likova određuje kao točke.

U domeni Mjerenje učenici trebaju ovladati dvama ishodom. Prvi je analizira i uspoređuje objekte iz okoline prema mjerivu svojstvu. Učenik treba ovladati svojstvima među predmetima dulji-kraći-jednako dug te veći-manji-jednak. Također treba znati odrediti najdulji, najkraći, najveći i najmanji objekt. Drugi odgojno-obrazovni ishod je služi se hrvatskim novcem u jediničnoj vrijednosti kune u skupu brojeva do 20. Učenik treba prepoznati hrvatske kovanice i novčanice u vrijednosti od 1 kn, 2 kn, 5 kn, 10 kn i 20 kn, uspoređivati vrijednosti hrvatskih kovanica i novčanica, računati s novcem u skupu brojeva do dvadeset, znati objasniti svrhu i koristi štednje.

Iz domene Podatci, statistika i vjerojatnost učenici trebaju ovladati ishodom služi se podacima i prikazuje ih piktogramima i jednostavnim tablicama. Učenici trebaju znati prebrojati i usporediti članove nekog skupa, prikazati iste matematičke pojmove na različite načine, znati čitati i tumačiti podatke prikazane piktogramom i jednostavnom tablicom.

7.1.2 Drugi razred osnovne škole

Waldorfska škola

Prva nastavna epoha u matematici drugog razreda je računanje u brojevnom prostoru do 50. Vježbaju se zbrajanje, oduzimanje, množenje i dijeljenje te tablica množenja do 5×5 . Druga nastavna epoha je računanje u brojevnom prostoru do 100, a u njoj se vježbaju četiri računске radnje, uspoređivanje brojeva, prethodnik, sljedbenik te tablica množenja do 10×10 . Treća nastavna epoha je vježbanje, njome se ponavljaju i produbljuju nastavni sadržaji te se usvaja pojam dekadskog mjesta.

Ciljevi koje treba ostvariti u drugom razredu obuhvaćaju računanje u brojevnom prostoru do 100, usvajanje tablice množenja te pojmova desetice i jedinice, poticanje urednosti i točnosti u pisanju i govoru.

Državna škola

Unutar domene Brojevi, u drugom razredu, navedeno je šest odgojno-obrazovnih ishoda. Prvi odgojno-obrazovni ishod je služi se prirodnim brojevima do 100 u opisivanju i prikazivanju količine i redoslijeda. Učenik treba znati brojati, čitati i zapisivati brojkom i brojevnom riječi brojeve do 100, uspoređivati ih, prikazati ih na različite načine, uočiti odnose među dekadskim jedinicama (J, D, S) te razlikovati glavne i redne brojeve u ovom rasponu. Drugi odgojno-obrazovni ishod je koristi se rimskim brojkama do 12. Učenik treba znati nabrojati osnovne i pomoćne rimske znamenke, objasniti pravila pisanja rimskih brojki, znati znamenkama zapisati te pročitati brojeve do 12. Treći odgojno-obrazovni ishod je zbraja i oduzima u skupu prirodnih brojeva do 100, a četvrti množi i dijeli u okviru tablice množenja. Učenik će se upoznati s vezom množenja i dijeljenja, imenima članova u računskim operacijama, množenjem i dijeljenjem brojem 10, s ulogom brojeva 0 i 1 u množenju i dijeljenju, s neparnim i parnim brojevima, s višekratnicima broja, s npr. petinom, šestinom zadanog broja, s komutativnosti množenja. Peti odgojno-obrazovni ishod je primjenjuje pravila u računanju brojevnih izraza sa zagradama, a šesti primjenjuje četiri računске operacije te odnose među brojevima pri rješavanju različitih tipova zadataka.

Unutar domene Algebra i funkcije navedena su dva odgojno-obrazovna ishoda. Prvi je prepoznaje uzorak i kreira niz objašnjavajući pravilnost nizanja (npr. niz prirodnih

brojeva, godišnja doba, višekratnici). Drugi ishod je određuje vrijednost nepoznatog člana jednakosti. Učenik treba primijeniti svojstva i veze među računskim operacijama kako bi odredio vrijednost nepoznatog člana.

Unutar domene Oblik i prostor navedena su dva odgojno-obrazovna ishoda. Prvi je opisuje i crta dužine. Učenik treba znati opisati te primijeniti oznaku za dužinu, odrediti krajnje točke dužine, odrediti pripadnost točaka dužini, odrediti bridove geometrijskih tijela i stranice geometrijskih likova kao dužine. Drugi ishod je povezuje poznate geometrijske objekte. Učenik stranice kocke, kvadra i piramide opisuje kao likove, bridove kao dužine, vrhove kao točke, a kod geometrijskih likova stranice opisuju kao dužine, a vrhove kao točke.

Unutar domene Mjerenje navedena su tri odgojno-obrazovna ishoda. Prvi je služi se jedinicama za novac. Ovaj ishod nadogradnja je na prethodni razred s tim da se računanje proširuje do broja 100. Drugi odgojno-obrazovni ishod je procjenjuje, mjeri i crta dužine zadane duljine. U okviru ovog ishoda učenik će se upoznati s jedinicama za mjerenje dužine (m i cm) te će naučiti računati njima. Sljedeći odgojno-obrazovni ishod je procjenjuje i mjeri vremenski interval. Učenik će se upoznati sa standardnim mjernim jedinicama za vrijeme (sekunda, minuta, sat, dan, tjedan, mjesec, godina), s odnosima među navedenim jedinicama te računanjem u skupu brojeva do 100.

U domeni Podatci, statistika i vjerojatnost navedena su dva odgojno-obrazovna ishoda. Prvi ishod je koristi se podacima iz neposredne okoline. Učenik treba na temelju promatranih pojava izraditi piktogram ili jednostavnu tablicu što je nadogradnja znanje iz prvog razreda. Drugi odgojno-obrazovni ishod je određuje je li neki događaj moguć ili nemoguć.

7.1.3 Treći razred osnovne škole

Waldorfska škola

U trećem razredu prva nastavna epoha zove se mjesne vrijednosti – kuća brojeva. Unutar nje obrađuje se pismeno zbrajanje i oduzimanje brojeva do 1000 te rimske brojke. Druga i treća nastavna epoha je pismeno množenje i dijeljenje. Unutar ovih epoha obrađuju se mjere za dužinu, obujam, masu i vrijeme, dijeljenje

jednoznamenkastim brojem te pismeno množenje jedno i dvoznamenkastim brojevima.

Ciljevi koje treba ostvariti u trećem razredu su: upoznavanje s mjerama i njihovo praktično korištenje, vježbanje pismenog i usmenog računanja, oblikovanje matematičkog mišljenja i zaključivanja itd.

Državna škola

U domeni Brojevi, u trećem razredu, navedeno je šest odgojno-obrazovnih ishoda. Prvi je služi se prirodnim brojevima do 10 000 u opisivanju i prikazivanju količine i redoslijeda. Drugi ishod je zbraja i oduzima u skupu prirodnih brojeva do 1000. Oba ishoda nadogradnja su na ishode drugog razreda gdje se istoimeno primjenjivalo na skupu brojeva do 100. Treći odgojno-obrazovni ishod je dijeli prirodne brojeve do 100 s ostatkom. Četvrti ishod je pisano množi i dijeli prirodne brojeve do 1000 jednoznamenkastim brojem. Učenici trebaju ovladati postupkom dijeljenja na duži i kraći način, znati primijeniti svojstva komutativnosti i distributivnosti, znati dijeliti i množiti brojevima 10, 100 i 1000. Peti odgojno-obrazovni ishod je izvodi više računskih operacija. Učenici trebaju ovladati rješavanjem zadataka s više računskih radnji te sa zgradama, u zadacima trebaju primjenjivati svojstva komutativnosti, asocijativnosti i distributivnosti. Šesti ishod ove domene je primjenjuje četiri računске operacije i odnose među brojevima u problemskim situacijama.

U domeni Algebra i funkcije naveden je jedan odgojno-obrazovni ishod, a to je rješava zadatke s jednim nepoznatim članom koristeći se slovom kao oznakom za broj. Učenik treba uvrstiti broj umjesto slova kako bi odredio vrijednost nepoznatog člana.

U domeni Oblik i prostor navedena su tri odgojno-obrazovna ishoda. Prvi ishod je opisuje i crta točku, dužinu, polupravac i pravac te njihove odnose. Drugi odgojno-obrazovni ishod je prepoznaje i crta pravce u različitim međusobnim odnosima. Učenik će se upoznati s usporednim pravcima i pravcima koji se sijeku te će naučiti matematičke oznake za okomitost i usporednost pravaca. Treći ishod je služi se šestarom u crtanju i konstruiranju. Učenici će naučiti konstruirati kružnicu, upotrebljavati šestar pri prenošenju dužine određene duljine, crtati kvadrat i pravokutnik zadanih duljina stranica.

U domeni Mjerenje navedena su četiri odgojno-obrazovna ishoda. Prvi ishod je procjenjuje, mjeri i crta dužine zadane duljine. Ovaj ishod nadogradnja je istoimenog ishoda u prethodnom razredu. Učenici se upoznaju i računaju s jedinicama za mjerenje dužine kilometar, metar, decimetar, centimetar i milimetar u skupu brojeva do 1000 te s preračunavanjem mjernih jedinica. Drugi odgojno-obrazovni ishod je procjenjuje i mjeri masu tijela. Učenici će se upoznati s različitim vagama i postupcima mjerenja, uspoređivat će mase tijela, imenovat će mjerne jedinice za masu (g, dag, kg, t) te iskazati odnose među njima, računati će s navedenim jedinicama u skupu brojeva do 1000. Treći ishod u ovoj domeni je određuje opseg likova. Učenici će mjeriti opseg neformalnim (npr. vunom) i formalnim načinom te određivati opseg trokuta, kvadrata i pravokutnika kao zbroj duljina njihovih stranica. U trećem razredu ne koristi se formula za izračunavanje. Četvrti odgojno-obrazovni ishod je procjenjuje i mjeri volumen tekućine. Učenici će se upoznati sa sinonimima za volumen (obujam i zapremnina), procjenjivat će i mjeriti volumen prelijevanjem, opisivat će vezu između oblika i volumena tekućine, upoznat će se s mjernim jedinicama za volumen tekućine (litra, decilitar).

U domeni Podatci, statistika i vjerojatnost jedan je obrazovni ishod, služi se različitim prikazima podataka. Učenici će se koristiti s pojmovima redak, stupac i polje, prikazivat će podatke tablicama i stupčastim dijagramima.

7.1.4 Četvrti razred osnovne škole

Waldorfska škola

Prva epoha u četvrtom razredu je pismeno i usmeno računanje do 1 000 000. U njoj se usvajaju računske operacije u navedenom rasponu te višekratnici brojeva. Druga nastavna epoha su razlomci I. gdje se uči zbrajanje i oduzimanje razlomaka jednakih nazivnika, mješoviti brojevi te proširivanje i skraćivanje razlomaka. Treća nastavna epoha su razlomci II. U njoj se obrađuje svođenje razlomaka na zajednički nazivnik, zbrajanje i oduzimanje razlomaka različitih nazivnika, množenje i dijeljenje razlomaka te svojstva računskih operacija (asocijativnost i komutativnost).

Ciljevi koje treba ostvariti u četvrtom razredu su naučiti dijeliti višeznamenkastim brojevima, pismeno računati do 1 000 000 te se upoznati s razlomcima.

Državna škola

Unutar domene Brojevi, u četvrtom razredu, navedena su četiri odgojno-obrazovna ishoda. Prvi ishod je služi se prirodnim brojevima do milijun. Drugi odgojno-obrazovni ishod je pisano zbraja i oduzima u skupu prirodnih brojeva do milijun. Treći ishod je pisano množi i dijeli dvoznamenkastim brojevima u skupu prirodnih brojeva do milijun (različiti tipovi zadataka). Četvrti odgojno-obrazovni ishod je primjenjuje četiri računske operacije i odnose među brojevima u problemskim situacijama.

U domeni Algebra i funkcije naveden je jedan odgojno-obrazovni ishod, određuje vrijednost nepoznate veličine u jednakostima i nejednakostima. Učenici će naučiti razlikovati jednakost od nejednakosti te se koristiti slovom kao oznakom za nepoznati broj u zadanim jednakostima i nejednakostima.

U domeni Oblik i prostor navedeno je pet odgojno-obrazovnih ishoda. Prvi je određuje i crta kut. Učenik će naučiti prepoznati, uspoređivati i crtati pravi, šiljasti i tupi kut. Znat će imenovati krakove kuta i vrh, koristi oznaku za kut, prepoznati točke koje (ne)pripadaju kut. Drugi odgojno-obrazovni ishod je razlikuje i opisuje trokute prema duljinama stranica te pravokutni trokut. Učenici upoznaju trokute prema duljini stranica (jednakokrani, raznostranični i jednakostranični) te razlikuju pravokutni trokut u odnosu na druge trokute. Treći ishod je opisuje i konstruira krug i njegove elemente. Učenici se upoznaju s elementima kruga (kružnica, polumjer i središte), opisuju odnos kruga i kružnice, prepoznaju polumjer i središte kruga i kružnice. Četvrti ishod je crta i konstruira geometrijske likove. Učenici crtaju pravokutnik, kvadrat, raznostranični i pravokutni trokut te konstruiraju jednakostraničan, jednakokrani i raznostraničan trokut. Posljednji ishod ove domene je povezuje sve poznate geometrijske oblike. Učenici povezuju sve geometrijske pojmove u opisivanju geometrijskih objekata (vrhovi, stranice, strane, bridovi, kutovi).

U domeni Mjerenje navedena su dva odgojno-obrazovna ishoda. Prvi je procjenjuje i mjeri volumen tekućine. Ovaj ishod proširenje je znanja iz prethodnog razreda o volumenu. Učenici će naučiti računati s mjernim jedinicama za volumen te ih preračunavati. Drugi ishod je uspoređuje površine likova te ih mjeri jediničnim kvadratima. Učenici će mjeriti površine likova ucrtanih u kvadratnu mrežu

prebrojavanjem kvadrata te će ucrtavati u kvadratnu mrežu likove zadane površine. Upoznat će se s mjerama za površinu (centimetri, decimetri i metri kvadratni).

U domeni Podatci, statistika i vjerojatnost navedena su dva odgojno-obrazovna ishoda. Prvi je provodi jednostavna istraživanja i analizira dobivene podatke. Učenici provode istraživanja u svojoj okolini te prikupljaju, razvrstavaju i prikazuju podatke formalno i neformalno. Drugi ishod je opisuje vjerojatnost događaja. Učenici razgovorom iskazuju mogućnosti te uspoređuju ishode riječima vjerojatniji, manje vjerojatan, najvjerojatniji. (Kurikulum nastavnog predmeta Matematika za osnovne škole i gimnazije, 2019; Nastavni plan i...).

7.1.5 Usporedba

Analizom Kurikuluma nastavnog predmeta matematika za osnovne škole i gimnazije i Nastavnog plana i program za osnovnu waldorfsku školu (predmet matematika) uočene su razlike u matematičkim sadržajima koji se poučavaju. Prema programu waldorfske škole učenici se u prvom razredu upoznaju sa sve četiri računske radnje dok se njihovi vršnjaci u državnoj školi upoznaju samo sa zbrajanjem i oduzimanjem brojeva do dvadeset. Učenici waldorfske škole izgovaraju brojeve do 100 dok u državnoj školi u prvom razredu navode brojeve do 20. U državnoj školi učenici se upoznaju s osnovnim geometrijskim pojmovima dok u waldorfskoj školi geometrija u prvom razredu nije zastupljena. U državnim školama učenici se uče služiti hrvatskim novcem, piktogramima i jednostavnim tablicama što nije slučaj u waldorfskoj školi.

U drugom razredu učenici državne škole upoznaju se s rimskim brojkama do 12, a učenici waldorfske škole obrađuju ih u trećem razredu. U drugom razredu i dalje u waldorfskoj školi nema sadržaja iz geometrije dok se u državnoj školi uči o dužini. U državnoj školi učenici se uče služiti jedinicama za novac, procjenjuju, mjere i crtaju dužine zadane duljine, procjenjuju je li neki događaj moguć ili ne te procjenjuju i mjere vremenski interval. U waldorfskoj školi se učenici s jedinicama za vrijeme upoznaju u trećem razredu.

U trećem razredu u jednoj i drugoj školi učenici uče pisano zbrajanje i oduzimanje do 1000 te pisano množenje i dijeljenje jednoznamenkastim brojevima. Učenici waldorfske škole upoznaju se i s pisanim množenjem dvoznamenkastim brojevima koje se u državnoj školi uči u četvrtom razredu. U waldorfskoj školi i dalje nema sadržaja iz geometrije, a u državnoj školi učenici obrađuju pravac, polupravac te rade sa šestarom. U obje škole se u trećem razredu obrađuju mjere za dužinu, obujam i masu. U državnoj školi učenici još obrađuju i opseg likova te se uče služiti različitim prikazima podataka.

U četvrtom razredu učenici obiju škola rade s brojevima do milijun. Učenici državne škole upoznaju se s pisanim dijeljenjem i množenjem dvoznamenkastim brojevima, a učenici waldorfske škole rade i dijeljenje višeznamenkastim brojevima. Učenici državne škole uče o kutu, krugu, o vrstama trokuta s obzirom na njihove stranice te konstruiranju geometrijskih likova, a u waldorfu i dalje nema geometrijskih sadržaja. Učenici u državnim školama uče mjeriti površine likova jediničnim kvadratima, opisivati vjerojatnost događaja te provoditi jednostavna istraživanja što nije slučaj u waldorfskoj školi. U waldorfskoj školi učenici obrađuju razlomke koji se u državnoj školi uče u petom razredu.

Tablica 3. Usporedba nastavnih sadržaja matematike waldorfske škole i državnih škola

Raz.	Waldorfska škola	Zajednički sadržaji	Državne škole
1. razred	vježbe množenja i dijeljenja u brojevnom prostoru do 20 izgovaranje brojeva do 100	zbrajanje i oduzimanje brojeva do 20 uspoređivanje brojeva ovladavanje pojmovima veće, manje, jednako, kraće, duže	geometrijska tijela i likovi, crta, točka služenje hrvatskim novcem u skupu br. do 20 prikazivanje podataka piktogramima i jednostavnim tablicama

2. razred		•četiri računske radnje u brojevnom prostoru do 100 •usvajanje pojmova desetice i jedinice	•pojam stotice •rimske brojke do 12 •povezivanje poznatih geometrijskih objekata •dužina, računanje s jedinicama za mjerenje dužine (m, cm) • računanje s jedinicama za novac u skupu brojeva do 100 • procjena i mjerenje vremenskog intervala, jedinice za vrijeme (sek, min, h, dan...) • korištenje podacima iz neposredne okoline •određivanje mogućnosti/nemogućnosti događaja
3. razred	•pisano množenje dvoznamenkastim brojevima • rimske brojke •mjere za vrijeme	•zbrajanje i oduzimanje u brojevnom prostoru do 1000 •pisano množenje i dijeljenje jednoznamenkastim brojem do 1000 •mjere za dužinu, masu i obujam	• služenje brojevima do 10 000 u opisivanju i prikazivanju količine i redoslijeda • pravac i polupravac, rad sa šestarom •određivanje opsega likova •služenje različitim prikazima podataka
4. razred	•dijeljenje višeznamenkastim brojem •razlomci	•pisano zbrajanje i oduzimanje u skupu brojeva do milijun	•pisano množenje i dijeljenje dvoznamenkastim brojem •kut, krug i njegovi elementi, vrste trokuta s obzirom na duljine stranica •konstruiranje geom. likova •računanje i preračunavanje mjernih jed. za volumen tekućine •mjerenje površine • provođenje istraživanja i analiziranje podataka •opisivanje vjerojatnosti događaja

Na temelju provedene usporedbe vidljivo je da se uglavnom isti sadržaji nastavnog predmeta matematika obrađuje u waldorfskoj školi i državnim školama. Razlike postoje u vremenu kada se koji sadržaj nudi učenicima u ovim školama. Dio sadržaja ipak je u potpunosti različit. Riječ je o geometrijskim sadržajima iz domene Oblik i prostor te sadržajima iz domene Podatci, statistika i vjerojatnost koji nisu zastupljeni u primarnom obrazovanju waldorfske škole. Isto tako, u waldorfskoj školi obrađuju se razlomci te dijeljenje višeznamenkastim brojevima što nije karakteristično za državne škole u primarnom obrazovanju.

7.2 Likovna kultura

Nastavni predmet Likovna kultura dio je predmetne nastave waldorfske škole. U prva dva razreda predviđena satnica ovog predmeta je 105 sati, u trećem razredu 75, a u četvrtom 65 sati.

Nastava likovne kulture svojim sadržajima značajno pridonosi sveobuhvatnom razvoju učenika. U waldorfskoj školi nastavni predmet Likovna kultura strukturiran je u nekoliko područja. Riječ je o područjima slikanja, risanja formi, risanja te modeliranja. Slikanje kao nastavno područje zastupljeno je u svih osam godina školovanja, risanje formi u prva četiri razreda, risanje od 6.-8. razreda, a modeliranje od 4.-8. razreda.

Za razliku od nastave risanja i risanja formi koje služe kao pedagoško sredstvo za razvijanje sposobnosti orijentiranja, za razvijanje fine motorike i osjetila dodira, nastava slikanja omogućuje učenicima slobodno umjetničko stvaranje. Kroz nastavu slikanja učenici upoznaju duhovna svojstva, kvalitetu boja te doživljavaju život boje kao samostalnog likovnog elementa (Goetheovo učenje o bojama). Nastavom risanja formi kod učenika se treba pobuditi smisao za formu što ima velik značaj u pripremi učenika za nastavu čitanja i pisanja. Nastavom plasticiranja tj. modeliranja pridonosi se razvoju osjetila dodira te fine motorike i spretnosti ruku.

Nastavni predmet Likovna kultura u državnim školama strukturiran je u tri domene, a to su Stvaralaštvo i produktivnost, Doživljaj i kritički stav te Umjetnost u kontekstu. Domenom Stvaralaštvo i produktivnost razvijaju se senzorne, izražajne,

praktične, intelektualne i psihofizičke sposobnosti i vještine. Ona uključuje istraživanje i izražavanje ideja upotrebom različitih likovnih i vizualnih materijala i medija, koristeći problemski pristup. Domenom Doživljaj i kritički stav razvija se analitičko i kritičko mišljenje koje je važno za odgajanje budućeg kompetentnog promatrača. Domenom Umjetnost u kontekstu potiče se učenike na razumijevanje likovne umjetnosti i stvaralaštva kao važnog dijela života svih ljudskih kultura i zajednica kroz povijest. U svakom razredu, unutar nastavnog predmeta Likovna kultura četiri su obvezne teme te dvije izborne. Učitelj samostalno odabire sadržaje za ostvarivanje odgojno-obrazovnih ishoda kojima će obraditi temu. Prema novousvojenom nastavnim planu predviđeno je 35 sati likovne kulture godišnje, u prva četiri razreda, što je znatno manje u odnosu na waldorfsku školu.

7.2.1 Prvi razred osnovne škole

Waldorfska škola

Kao što je već navedeno nastava Likovne kulture u prvom razredu waldorfske škole obuhvaća dva od četiri likovna područja, a to su slikanje i risanje formi.

✓ Slikanje

Nastavni sadržaji s kojima će se učenici waldorfske škole upoznati u prvom razredu su: slikanje osnovnim bojama (žuto, crveno i plavo), kontrastne boje (žuto-plavo), manje kontrastne boje (žuto-zeleno), proširenje skale boja preko miješanih boja (osnovne i izvedene boje), upoznavanje s tehnikom mokro-mokro slikanje, slikanje na obojenom papiru, te s procesom od priče o bojama do slobodnog umjetničkog stvaranja.

✓ Risanje formi

Nastava risanja formi organizirana je u dvije međusobno povezane epohe, a to su prava i zakrivljena crta te sinteza pravocrtanih i zakrivljenih oblika. Nastavni sadržaji kojima učenici trebaju ovladati su risanje horizontalnih, vertikalnih i dijagonalnih crta; risanje različitih kutova (oštri – tupi); risanje zvjezdanih oblika, trokutne, četverokutne i višekutne forme; risanje s konveksnim i konkavnim crtama; risanje oblika valova te risanje kruga, elipse, spirale, leminiskate. Nastava risanja treba

doprinijeti učenikovu shvaćanju crte kao traga kretanja, a ne kao nacrtu nekog predmeta te razumijevanju kvalitativne razlike između pravih i krivih crta i figura.

Državne škole

U prvom razredu, prema kurikulumu nastavnog predmeta Likovna kultura četiri su zadane teme, a to su: slika, igra, priča; vidljivo-nevidljivo; priroda i oblik; prostor u kojem boravim. Dvije izborne teme su: zajedno smo različiti te umjetnost i zajednica.

Unutar domene Stvaralaštvo i produktivnost navedena su dva odgojno-obrazovna ishoda. Prvi je učenik prepoznaje umjetnost kao način komunikacije i odgovara na različite poticaje likovnim izražavanjem. Pored ishoda navedeni su sadržaji za njegovo ostvarivanje. Ti obvezni likovni pojmovi su: točka, crta; dugine boje, osnovne i izvedene boje, miješanje boja; razlika između lika i tijela; ploha, lik, geometrijski i slobodni likovi, mrlja, potez; hrapava i glatka površina; masa i prostor (puno, prazno, geometrijska i slobodna tijela, obla i uglata tijela) - građenje, dodavanje i oduzimanje oblika; ritam (ponavljanje i izmjena oblika na plohi i u prostoru); odnosi (veće, manje, jednako na plohi i u prostoru) - dodavanje i oduzimanje oblika; smještaj (okomito, vodoravno, koso, iznad, ispod, gore, dolje, između, unutar, izvan) - na plohi i u prostoru. Drugi odgojno-obrazovni ishod je učenik demonstrira poznavanje osobitosti različitih likovnih materijala i postupaka pri likovnom izražavanju. U kurikulumu su navedeni predloženi likovni materijali i tehnike (crtački, slikarski i prostorno-plastički) kojima se učenici koriste u prvom razredu. Navedeno je da se vrednuje učenikov napredak pri korištenju pojedine tehnike i razvoju finih motoričkih vještina.

Unutar domene Doživljaj i kritički stav navedena su dva odgojno-obrazovna ishoda. Prvi je učenik razlikuje likovno i vizualno umjetničko djelo te prepoznaje osobni doživljaj, likovni jezik i tematski sadržaj djela. Učenik bi trebao prepoznati različite oblike likovnih i vizualnih umjetnosti kao što su: crtež, slikarstvo, vizualne kompozicije i dizajn, arhitektura i urbanizam, animirani film, ilustracija, lutkarstvo te bi tijekom prve dvije godine učenici u stvarnome prostoru trebali upoznati barem jednu skulpturu ili elemente grada/sela. Drugi odgojno-obrazovni ishod je učenik

uspoređuje svoj likovni ili vizualni rad i radove drugih učenika te opisuje svoj rad i vlastiti doživljaj stvaranja. Kriteriji po kojima učenik vrši uspoređivanje radova su: osobni doživljaj, likovni jezik, likovni materijali, tehnike i/ili vizualni mediji, prikazani motiv te originalnost i uloženi trud. Aktivnost opisivanja može se događati tijekom stvaranja ili po dovršetku samog uratka.

Unutar domene Umjetnost u kontekstu također su dva odgojno-obrazovna ishoda. Prvi je učenik prepoznaje i u likovnom radu interpretira povezanost oblikovanja vizualne okoline s aktivnostima, sadržajima i namjenama koji se u njoj odvijaju. Kao sadržaj za ostvarivanje ovog ishoda navodi se da učenik kroz likovno izražavanje i kreativnu igru istražuje prostor u kojem se kreće i boravi s obzirom na karakteristike prostora (otvoreni/zatvoreni, mali/veliki, unutrašnji/vanjski), s obzirom na funkciju prostora povezanu s učenikovim potrebama i aktivnostima (učenje, odmor, potreba za sigurnošću, igra itd.) te s obzirom na jednostavne vizualne znakove i poruke (reklame, prometne znakove, zaštitne znakove, piktograme, plakate). Drugi odgojno-obrazovni ishod je učenik povezuje neki aspekt umjetničkog djela s iskustvima iz svakodnevnog života te društvenim kontekstom. Učenik će prepoznati njemu bliske sadržaje kao rezultat likovnog i vizualnog izražavanja (crtež, slika, kip, spomenik, animirani i igrani film, fotografija, kazališna/lutkarska predstava, slikovnica/ilustracija). Na konkretnim primjerima iz svoje okoline učenik će imenovati neke vrste zanimanja (slikar, kipar, fotograf), institucija i spomenika s područja likovnih i vizualnih umjetnosti te kulturno-umjetničkih događanja (npr. kazališna predstava, izložba). Ovaj ishod može se ostvariti na početku, tijekom ili na kraju stvaralačkog procesa, tijekom izvanučioničke nastave ili pak kroz izvanškolske aktivnosti u suradnji s umjetničkim udrugama i institucijama. Učenici u prvom i drugom razredu sudjeluju u najmanje jednoj izvanškolskoj aktivnosti.

7.2.2 Drugi razred osnovne škole

Waldorfska škola

U drugom razredu waldorfske škole nastava Likovne kulture također obuhvaća dva od četiri područja ovog nastavnog predmeta, a to su slikanje i risanje formi.

✓ **Slikanje**

U drugom razredu nastavni sadržaji ovog područja odnose se na doživljavanje unutarnjeg karaktera boja: karakterističnog - crvene i žute, žute i plave, plave i crvene, narančaste i zelene, zelene i ljubičaste, ljubičaste i narančaste; komplementarnog - crvena i zelena, žuta i ljubičasta, plava i narančasta te bezkarakternog - žuta i narančasta, narančasta i crvena, crvena i ljubičasta, ljubičasta i plava, žuta i zelena, plava i zelena.

✓ **Risanje formi**

Sadržaji ovog područja strukturirani su u dvije nastave epohe, a to su: horizontalne i vertikalne simetrije te dijagonalna simetrija i promjena formi. Učenici će vježbati horizontalne i vertikalne simetrije (zrcalne forme), dijagonalne simetrije te promjenu formi tj. simetrično-kutne forme mijenjaju se u okrugle i obrnuto. Cilj je da se preko nastave risanja formi dalje razvija mišljenje učenika s naglaskom na promatranju i uočavanju oblika. Učenik treba razviti predodžbu od nepotpunog do potpunog oblika i to uglavnom kroz samostalne aktivnosti - nadopunjavanje nepotpunih oblika.

Državne škole

U drugom razredu četiri zadane teme nastavnog predmeta Likovna kultura su: slika, igra, priča; osjeti i osjećaji; priroda i čovjek; komunikacija. Prva od zadanih tema te dvije izborne teme iste su kao i u prvom razredu.

Prvi odgojno-obrazovni ishod unutar domene Stvaralaštvo i produktivnost je učenik likovnim i vizualnim izražavanjem interpretira različite sadržaje. Sadržaji za ostvarivanje ovog ishoda (obvezni likovni pojmovi) su: tok i karakter crta; osnovne i izvedene boje, tonovi boja; kontrast svijetlih i tamnih boja, toplih i hladnih boja; kontrast oblika i veličina ploha i tijela; ritam mrlja, ploha, boja i tijela; odnosi veličina likova i masa (veće, manje, jednako). Drugi odgojno-obrazovni ishod ove domene nadogradnja je istoimenog ishoda u prvom razredu, učenik demonstrira poznavanje osobitosti različitih likovnih materijala i postupaka pri likovnom izražavanju. U kurikulumu su navedeni predloženi likovni materijali i tehnike (crtački, slikarski, prostorno-plastički, grafički) te digitalne tehnologije (digitalni

fotoaparati i pametni telefoni) kojima će se učenici koristiti u drugom razredu.

Prvi odgojno-obrazovni ishod domene Doživljaj i kritički stav je učenik opisuje likovno i vizualno umjetničko djelo povezujući osobni doživljaj, likovni jezik i tematski sadržaj djela. Učenici će upoznati i istražiti djela različitih područja likovnih i vizualnih umjetnosti kao što su: crtež, slikarstvo, skulptura, grafika, vizualne komunikacije i dizajn, arhitektura i urbanizam, fotografija, film, strip, ilustracija, scenografija, kostimografija i lutkarstvo. Drugi ishod ove domene istoimen je ishodu iz prvog razreda, učenik uspoređuje svoj likovni ili vizualni rad te radove drugih učenika i opisuje vlastiti doživljaj stvaranja.

Unutar domene Umjetnost u kontekstu prvi odgojno-obrazovni ishod je učenik prepoznaje i u likovnom ili vizualnom radu interpretira povezanost oblikovanja vizualne okoline s aktivnostima i namjenama koje se u njoj odvijaju. Učenici će se upoznati s različitim namjenama urbanog prostora, s vizualnim i funkcionalnim karakteristikama ulice i trga (npr. otvoreno, zatvoreno, kretanje, okupljanje, povezanost), razlikovat će i interpretirati karakteristike različitih pisama (veličina, debljina, oblik slova; pisma oblikovana različitim alatima), uspoređivat će odnos slike i teksta u njima bliskim medijima (npr. strip, slikovnica, udžbenik). Drugi ishod ove domene je učenik povezuje umjetničko djelo s iskustvima iz svakodnevnog života te društvenim kontekstom. Učenici će prepoznati različite sadržaje u svojoj okolini kao rezultat likovnog/vizualnog izražavanja (umjetničko djelo, spomenik). Također, učenici će navesti i opisati konkretne primjere nekih oblika umjetničkog izražavanja (kazališna predstava, igrani film), vrsta zanimanja (umjetnik: likovni/vizualni, fotograf, dizajner, arhitekt), kulturno umjetničkih događanja, institucija i spomenika svog kraja koje su posjetili ili upoznali.

7.2.3 Treći razred osnovne škole

Waldorfska škola

I u trećem razredu waldorfske škole nastava Likovne kulture također obuhvaća dva od četiri likovna područja, a to su slikanje i risanje formi.

✓ **Slikanje**

U trećem razredu učenici će učiti o nastajanju osnovnih boja (crvena-žuta-plava) iz svjetla i sjene, o stupnjevanju boja na plus i minus stranu kruga boja, o izvedenim bojama te će slikarski pokušati prikazati sedam dana stvaranja svijeta samom bojom.

✓ **Risanje formi**

Unutar ovog područja dvije su nastavne epohe. Prva je od unutarnjeg prema vanjskom i od vanjskog prema unutarnjem, a druga je uravnoteženost. Nastavni sadržaji odnose se na traženje odgovarajuće vanjske forme za određenu unutrašnju, pronalaženju odgovarajuće unutrašnje forme određenoj vanjskoj formi, risanju transformacija – jednoj kutnoj unutrašnjoj formi traži se izvanjska odgovarajuća okrugla forma te definiranju oblika unutar jednog kruga. Kao cilj ovog područja navodi se razvijanje osjećaja za stil kod učenika. Učenici trebaju u povezanosti s osnom simetrijom moći samostalno pronalaziti slobodne asimetrične ekvivalentne forme. Navedenim se učenici pripremaju za stvaranje predodžbe o prostoru što je važno za nastavu geometrije u petom razredu.

Državne škole

U trećem razredu četiri zadane nastavne teme predmeta Likovna kultura su: slika, pokret, zvuk i riječ; svijet u meni; svijet oko mene; prostor u kojem boravim. Dvije izborne teme iste su kao u prethodna dva razreda.

Prvi odgojno-obrazovni ishod domene Stvaralaštvo i produktivnost istoimen je s ishodom prethodnog razreda, učenik likovnim i vizualnim izražavanjem interpretira različite sadržaje. Sadržaji tj. obvezni likovni pojmovi, trećeg razreda kojima će se ostvariti ovaj ishod su: značenje crta (obrisne i gradbene); boja (tonsko stupnjevanje, tonsko i kolorističko izražavanje, komplementarni kontrast); ploha (otisak, matrica, pozitiv – negativ, različite vrste površina); crtačka, slikarska i plastička tekstura; masa i prostor (različiti odnosi mase i prostora, reljef); omjeri veličina likova i masa, ravnoteža (simetrija i asimetrija). Drugi odgojno-obrazovni ishod ove domene je učenik demonstrira fine motoričke vještine upotrebom različitih likovnih materijala i postupaka u vlastitom likovnom izražavanju. Učenik će istražiti i uočiti osobitosti

likovnih materijala i postupaka pri njihovoj upotrebi te demonstrirati fine motoričke vještine (npr. preciznost). U ostvarivanju ovog ishoda učenici će se koristiti nekim od predloženih likovnih materijala i tehnika (crtački, slikarski, prostorno-plastički, grafički). Treći ishod ove domene je učenik u vlastitom radu koristi tehničke i izražajne mogućnosti novomedijskih tehnologija. Učenici će digitalnim fotoaparatom zabilježiti sadržaje iz svoje okoline, koristeći se znanjima o likovnom jeziku te će dobivene sadržaje interpretirati u vlastitom vizualnom radu (kadar, plan).

Unutar domene Doživljaj i kritički stav prvi ishod je učenik povezuje likovno i vizualno umjetničko djelo s osobnim doživljajem, likovnim jezikom i tematskim sadržajem djela. Učenik će upoznati i istražiti djela i različite oblike izražavanja te će tijekom treće i četvrte godine učenja u stvarnom prostoru upoznati i istražiti barem jedan od navedenih tipova spomenika - skulpturu u javnom prostoru, element grada i sela, lokalitet ili pojedinačni arhitektonski objekt. Drugi odgojno-obrazovni ishod ove domene istoimen je s ishodom u prethodnom razredu, učenik uspoređuje svoj likovni ili vizualni rad i radove drugih učenika te opisuje vlastiti doživljaj stvaranja.

U domeni Umjetnost u kontekstu prvi odgojno-obrazovni ishod je učenik opisuje i u likovnom i vizualnom radu interpretira kako je oblikovanje vizualne okoline povezano s aktivnostima i namjenama koje se u njoj odvijaju. Učenici će razlikovati različite tipove vizualnih znakova u okolini (npr. zaštitni znak) te će oblikovati piktograme vezane za svakodnevne aktivnosti. Također će uočiti na koji način čovjek prostornom organizacijom prilagođava životni prostor svojim potrebama i prirodnom okruženju pa će stoga izraditi plan i maketu mjesta. Drugi ishod ove domene istoimen je ishodu prethodnog razreda, učenik povezuje umjetničko djelo s iskustvima iz svakodnevnog života te društvenim kontekstom. Učenici će prepoznati i imenovati različite sadržaje iz svoje okoline kao rezultat likovnog ili vizualnog izražavanja te će opisivati djela kulturne baštine svog kraja nalazeći poveznice s društvenim kontekstom u kojem su nastala. Tijekom treće i četvrte godine učenja preporučeno je najmanje jedno sudjelovanje u izvanškolskoj aktivnosti.

7.2.4 Četvrti razred osnovne škole

Waldorfska škola

U četvrtom razredu u waldorfskoj školi, uz prethodno zastupljena područja slikanje i risanje formi, javlja se i nastavno područje plasticiranje (modeliranje).

✓ Slikanje

Kao cilj ovog područja navedeno je da djeca stvaraju samostalne priče bojama na temelju priča iz mitologije i motiva iz zoologije. Nastavni sadržaji kojima će učenici ovladati su: upoznavanje dinamike boja, nastajanje oblika pojedinih životinja iz boje te slikanje na toniranim podlogama.

✓ Risanje formi

U ovom području jedna je nastavna epoha, a zove se križanje. Učenici se upoznaju s ornamentalnim i pleternim motivima (pretkršćanski i kršćanski motivi), sa samostalnim risanjem pletera, s mornarskim čvorovima pri samostalnom risanju i praktičnom uplitanju. Cilj nastava risanja formi u četvrtom razredu je daljnji nastavak osvješćivanja odnosa u prostoru koji se razvija vježbama križanja i preplitanja.

✓ Plasticiranje

U ovom području učenici će naučiti modelirati jednostavna tijela kao što su kugla, piramida, kocka – iz šupljine ruku, a zatim će iz kugle oblikovati tek „naznačene“ životinje (npr. mačka koja spava, krava koja leži). Nastava plasticiranja u četvrtom razredu u svezi je s nastavom zoologije.

Državne škole

U četvrtom razredu učenja nastavnog predmeta Likovna kultura četiri zadane teme su: slika, pokret, zvuk i riječ (ista kao i u trećem razredu); nevidljivi svijet; umjetnost i zajednica; svijet oko mene, svijet za mene. Od dvije izborne teme jedna je ista kao u prethodna tri razreda, zajedno smo različiti, a druga je baština i društveno okruženje.

Prvi ishod domene Stvaralaštvo i produktivnost istoimen je s ishodima drugog i trećeg razreda, učenik likovnim i vizualnim izražavanjem interpretira različite sadržaje. Obvezni likovni pojmovi za ostvarivanje ovog ishoda su: različiti načini grupiranja točaka i crta (rasteri, skupljeno i raspršeno); čistoća boje, valeri boja, simbolika i asocijativnost boja, nijanse boja; različite vrste površina; različiti odnosi mase i prostora; kromatsko – akromatski kontrast; jedinstvo i dominacija; kompozicija i rekompozicija na plohi i u prostoru. Drugi odgojno-obrazovni ishod istoimen je ishodu trećeg razreda, učenik demonstrira fine motoričke vještine upotrebom različitih likovnih materijala i postupaka u vlastitom likovnom izražavanju. Učenik se koristi nekim od predloženih likovnih materijala i tehnika (crtački, slikarski, prostorno-plastički, grafički), a učitelj vrednuje njegov napredak pri korištenju likovnih materijala i tehnika te razvoju finih motoričkih vještina. Treći odgojno-obrazovni ishod ove domene nadogradnja je istoimenog ishoda iz trećeg razreda, učenik u vlastitome radu koristi tehničke i izražajne mogućnosti novomedijskih tehnologija.

U domeni Doživljaj i kritički stav prvi odgojno-obrazovni ishodi je učenik analizira likovno i vizualno umjetničko djelo povezujući osobni doživljaj, likovni jezik i tematski sadržaj djela. Učenici će istražiti i upoznati različite objekte i djela s područja likovnih i vizualnih umjetnosti. Drugi ishod ove domene istoimen je s ishodima prethodnih razreda, učenik opisuje i uspoređuje svoj likovni ili vizualni rad i radove drugih učenika te opisuje vlastiti doživljaj stvaranja.

U domeni Umjetnost u kontekstu dva su odgojno-obrazovna ishoda. Prvi je učenik objašnjava i u likovnom i vizualnom radu interpretira kako je oblikovanje vizualne okoline povezano s aktivnostima i namjenama koje se u njoj odvijaju. Sadržaji koji su predloženi za ostvarivanje ovog ishoda su: plan, tlocrt, maketa; odnos slike i teksta - reklama, časopis, knjiga i strip. Drugi, ujedno i posljednji odgojno-obrazovni ishod u primarnom obrazovanju istoimen je ishodima ove domene prethodnih dvaju razreda, učenik povezuje umjetničko djelo s iskustvima iz svakodnevnog života te društvenim kontekstom (Kurikulum nastavnog predmeta Likovna kultura za osnovne škole i Likovna umjetnost za gimnazije, 2019; Nastavni plan i...).

7.2.5 Usporedba

S obzirom na ispisane sadržaje nastavnog predmeta Likovna kultura u waldorfskoj i državnim školama, na prvi pogled možemo uočiti jako veliku razliku među tim sadržajima. Gotovo je teško pronaći zajedničke poveznice sadržajima koji se obrađuju. Traženje zajedničkih poveznica otežava i činjenica da ove dvije škole imaju dva potpuno različita kurikulumu. U državnom kurikulumu sve je do u detalja propisano što nije slučaj s kurikulumom waldorfske škole. Na primjer, u državnom kurikulumu propisane su likovne tehnike koje učenici koriste u pojedinom razredu dok se u waldorfskom kurikulumu tehnike ni ne spominju. U waldorfu se velika pozornost posvećuje boji kao likovnom elementu, dok se u državnoj školi ne vidi tolika dominacija boje nad ostalim likovnim elementima. Značajna razlika među sadržajima ovih škola je i ta što se učenici waldorfske škole s prostorno-plastičkim oblikovanjem susreću tek u četvrtom razredu, a u državnim školama je to od prvog razreda.

Tablica 4. Usporedba nastavnih sadržaja likovne kulture waldorfske škole i državnih škola

Raz.	Waldorfska škola	Zajednički sadržaji	Državne škole
1. razred	• slikanje osnovnim bojama • kontrastne boje/manje kontrastne boje • proširenje skale boja preko miješanih boja • tehnika mokro-mokro slikanje • slikanje na obojenom papiru • od priče o bojama do umjetničkog stvaranje • prava i zakrivljena crta • sinteza pravocrtnih i zakrivljenih oblika	• crta • boja • geometrijski i slobodni likovi ≈ pravocrtni i zakrivljeni oblici	• točka, crta • dugine boje, osnovne i izvedene boje, miješanje boja • razlika između lika i tijela • ploha, lik, geometrijski i slobodni likovi, mrlja, potez • hrapava i glatka površina • masa i prostor - puno, prazno, geometrijska i slobodna tijela, obla i uglata tijela • ritam - ponavljanje i izmjena oblika na plohi i u prostoru • odnosi - veće, manje, jednako na plohi i u prostoru • smještaj - okomito, vodoravno, koso, iznad, ispod, gore, dolje, između, unutar, izvan

2. razred	• doživljavanje unutarnjeg karaktera boja (karakterističnog, komplementarnog i bezkarakternog) • horizontalne i vertikalne simetrije • dijagonalna simetrija i promjena formi	• boja	• tok i karakter crta • osnovne i izvedene boje, tonovi boja • kontrast svijetlih i tamnih boja, toplih i hladnih boja • kontrast oblika i veličina ploha i tijela • ritam mrlja, ploha, boja i tijela • odnosi veličina likova i masa - veće, manje, jednako
3. razred	• nastajanje osnovnih boja • stupnjevanje boja na + i – stanju kruga boja • izvedene boje • 7 dana stvaranja svijeta ispričano samom bojom • od unutarnjeg prema vanjskom i od vanjskog prema unutarnjem • uravnoteženost	• boja • ravnoteža	• značenje crta - obrisne i gradbene • boja - tonsko stupnjevanje, tonsko i kolorističko izražavanje, komplementarni kontrast • ploha - otisak, matrica, pozitiv – negativ, različite vrste površina • crtačka, slikarska i plastička tekstura • masa i prostor - različiti odnosi mase i prostora, reljef • omjeri veličina likova i masa, ravnoteža - simetrija i asimetrija
4. razred	• nastajanje oblika pojedinih životinja iz boje • upoznavanje dinamike boja • slikanje na toniranim podlogama • križanje (ornamentalni i pleterni motivi) • modeliranje jednostavnih tijela • oblikovanje iz kugle tek „naznačene“ životinje	• ≈ modeliranje • ≈ boja	• različiti načini grupiranja točaka i crta - rasteri, skupljeno i raspršeno • čistoća boje, valeri boja, simbolika i asocijativnost boja, nijanse boja • različite vrste površina • različiti odnosi mase i prostora • kromatsko – akromatski kontrast • jedinstvo i dominacija • kompozicija i rekompozicija na plohi i u prostoru

8. ZAKLJUČAK

Cilj ovog rada bila je usporedba kurikuluma waldorfske škole i državnih škola. Waldorfske škole, privatne su slobodne škole čiji se programi temelje na principima waldorfske pedagogije čiji začetnik je Rudolf Steiner. U državnim se pak školama nudi besplatno obrazovanje, ali uz nešto tradicionalniji pristup učenju i poučavanju. Program waldorfske škole temelji se na Steinerovim zamislima dok se u državnoj školi radi prema propisanom državnom programu. S obzirom da se u waldorfskom kurikulumu navode nastavni sadržaji, a u predmetnim kurikulumima državne škole odgojno-obrazovni ishodi i sadržaji usporedba kurikuluma se temeljila na nastavnim sadržajima. U waldorfskom kurikulumu nastavni sadržaji su šturo navedeni tj. nije detaljizirano što je sve obuhvaćeno pojedinom natuknicom. U državnim predmetnim kurikulumima imamo pak totalnu suprotnost. Predmetni kurikulumi su do u detalja raspisani te točno znamo što se sve u pojedinom razredu uči. Dakle, ove dvije škole imaju dva različita tipa kurikuluma, waldorfska škola otvoreni, a državna škola zatvoreni tip. Upravo iz ovog razloga, različitih koncepcija pristupu izrade kurikuluma, usporedba sadržaja je bila otežana. Nastavni sadržaji matematike navedenih škola imaju dosta dodirnih elemenata te nije bilo teškoća s uočavanjem sličnosti i razlika u sadržajima. Što se tiče sadržaja likovne kulture, kod kojih je jako malo dodirnih točaka, javila se i teškoća s pretpostavljanjem što se točno podrazumijeva pod pojedinim sadržajem u waldorfskom kurikulumu. Otvoreni tip kurikuluma učiteljima, ali i učenicima pruža veće slobode i kreativnost u radu, u odnosu na zatvoreni kurikulum. Od učitelja do učitelja ovisi koji tip kurikuluma kome više odgovara. Osim navedenih razlika u sadržajima poučavanja utvrđene su i razlike u organizaciji nastave, nastavnim materijalima, nastavnim predmetima, ocjenjivanju i vrednovanju te ulogama koje imaju učitelji i roditelji u ovim školama.

LITERATURA

1. Acman, J., Doutlik, K. (2016). Pokretom kroz nastavu matematike. *Poučak*, 17 (68), 4-14.
2. Bašić, S. (2011). (Nova) slika djeteta u pedagogiji djetinjstva. U D. Maleš (Ur.) *Nove paradigme ranoga odgoja* (str. 19-37). Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu - Zavod za pedagogiju.
3. Bezić, Ž. (1999). Waldorfska pedagogija. *Crkva u svijetu*, 34 (4), 437-449.
4. Bognar, L. i Matijević, M. (2005). *Didaktika*. Zagreb: Školska knjiga.
5. Carlgren, F. (1990). *Odgoj ka slobodi: pedagogija Rudolfa Steinera*. Zagreb: Društvo za waldorfsku pedagogiju.
6. Cindrić, M., Miljković, D. i Strugar, V. (2010). *Didaktika i kurikulum*. Zagreb: IEP-D2.
7. Doutlik, K. (2014). Stavovi roditelja o suradnji s učiteljima u Waldorfskoj školi. *Školski vjesnik*, 63 (4), 531-552.
8. e-Savjetovanja. Odluka o donošenju nastavnog plana za osnovnu školu, <<https://esavjetovanja.gov.hr/ECon/MainScreen?entityId=10577>>. Pristupljeno 28. 4. 2019.
9. Eurostat Statistics Explained. International Standard Classification of Education (ISCED), <[https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=International_Standard_Classification_of_Education_\(ISCED\)](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=International_Standard_Classification_of_Education_(ISCED))>. Pristupljeno 10. veljače. 2019.
10. Glockler, M i Goebel, W. (1990). *Što je waldorfska pedagogija?*. Zagreb: Društvo prijatelja waldorfske pedagogije Zagreb.
11. Hrvatska enciklopedija. Obrazovanje, <<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=44619>>. Pristupljeno 14. veljače 2019.
12. Istraži Me (2013) Suradnja učitelja i roditelja, <<http://www.istrazime.com/skolska-psihologija/suradnja-ucitelja-i-roditelja/>>. Pristupljeno 26. siječnja 2019.
13. Jakopović, Ž. Kurikulumsko planiranje i pripremanje nastave, <<https://www.azoo.hr/images/razno/Jakopovic.pdf>>. Pristupljeno 12. lipnja 2019.

14. Jukić, T. (2010). Odnos kurikuluma i nastavnoga plana i programa. *Pedagogijska istraživanja*, 7 (1), 55-64.
15. Matijević, M. (2001). *Alternativne škole. Didaktičke i pedagoške koncepcije*. Zagreb: Tipex.
16. Mejovšek, M. (2008). *Metode znanstvenog istraživanja u društvenim i humanističkim znanostima*. Zagreb: Naknada Slap.
17. Ministarstvo znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske (2016) *Metodološki priručnik za izradu prijedloga predmetnih kurikuluma*, <https://mzo.hr/sites/default/files/dokumenti/2018/OBRAZOVANJE/Nacionalni-kurikulumi/Methodoloski-prirucnik-Arhiva/metodoloski_prirucnik_za_izradu_prijedloga_predmetnih_kurikuluma.pdf>. Pristupljeno 12. lipnja 2019.
18. Ministarstvo znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske. Udžbenici za osnovnu i srednju školu, <<https://mzo.hr/hr/rubrike/udzbenici-za-osnovnu-srednju-skolu>>. Pristupljeno 31. siječnja 2019.
19. Ministarstvo znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske (2017) Okvir nacionalnoga kurikuluma, <https://mzo.hr/sites/default/files/dokumenti/2017/OBRAZOVANJE/NACION-KURIK/okvir_nacionalnoga_kurikuluma.pdf>. Pristupljeno 28. 4. 2019.
20. Mužić, V. (2004). *Uvod u metodologiju istraživanja odgoja i obrazovanja*. Zagreb: Educa.
21. Narodne novine (2019) *Kurikulum nastavnog predmeta Likovna kultura za osnovne škole i Likovna umjetnost za gimnazije*. Zagreb: Narodne novine d.d.
22. Narodne novine (2019) *Kurikulum nastavnog predmeta Matematika za osnovne škole i gimnazije*. Zagreb: Narodne novine d.d.
23. Narodne novine (2014) *Pravilnik o tjednim radnim obvezama učitelja i stručnih suradnika u osnovnoj školi*. Zagreb: Narodne novine d.d.
24. Narodne novine (2010) *Pravilnik o načinima, postupcima i elementima vrednovanja učenika u osnovnoj i srednjoj školi*. Zagreb: Narodne novine d. d.
25. Narodne novine (2008) *Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi*. Zagreb: Narodne novine d.d.
26. Nastavni plan i program za osnovnu waldorfsku školu, <<http://www.waldorfska->

- skola.com/uploads/2/8/2/3/28237655/kurikulum_waldorfske_kole.pdf>.
Pristupljeno 25. 1. 2019.
27. Pastuović, N. (2006). Usporedba strukture i uspješnosti srednjoeuropskoga i skandinavskog obrazovanja. *Sociologija sela*, 44 (2006) 172–173 (2–3): 155–179.
28. Previšić, V. (2007). Pedagogija i metodologija kurikuluma. U V. Previšić (Ur.) *Kurikulum: teorije, metodologija, sadržaj, struktura* (str. 15–37). Zagreb: Školska knjiga.
29. Rajić, V. (2017). Pristup vrednovanju u obrazovanju. U M. Matijević (Ur.) *Nastava i škola za net-generacije* (str. 256-274). Zagreb: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
30. Rajić, V. (2008). Stavovi učitelja i roditelja o razvoju privatnog i alternativnog osnovnog školstva u Republici Hrvatskoj. *Odgojne znanosti*, 10 (2 (16)), 329-347.
31. Seitz, M. i Hallwachs, U. (1997). *Montessori ili Waldorf. Knjiga za roditelje, odgojitelje i pedagoge*. Zagreb: Educa.
32. Steiner, R. (1995). *Pedagoška osnova i ciljevi waldorfske škole*. Zagreb: Društvo za waldorfsku pedagogiju.
33. UNESCO Institute for Statistics (2012) International Standard Classification of Education ISCED 2011, <<http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/international-standard-classification-of-education-isced-2011-en.pdf>>. Pristupljeno 10. veljače 2019.
34. Vican, D., Bognar, L. i Previšić, V. (2007). Hrvatski nacionalni kurikulum. U V. Previšić (Ur.) *Kurikulum: teorije, metodologija, sadržaj, struktura* (str. 157–204). Zagreb: Školska knjiga.
35. Waldorfska škola u Zagreb. Zašto upisati dijete u waldorfsku školu, <<http://www.waldorfska-skola.com/zascaronto-waldorfska-scaronkola.html>>. Pristupljeno 5. veljače 2019.
36. Waldorfska škola u Zagrebu. Waldorf 100, <<http://www.waldorfska-skola.com/waldorf-100.html>>. Pristupljeno 5. veljače 2019.
37. Waldorfska škola u Zagrebu. Iznos i plaćanje školarine, <<http://www.waldorfska-skola.com/scaronkolarina.html>>. Pristupljeno 5. veljače 2019.

PRILOZI

Tablica 1. Usporedba waldorfske škole i državnih škola.....	19
Tablica 2. Analiza strukture kurikuluma	29
Tablica 3. Usporedba nastavnih sadržaja matematike waldorfske škole i državnih škola	39
Tablica 4. Usporedba nastavnih sadržaja likovne kulture waldorfske škole i državnih škola	51

Izjava o samostalnoj izradi rada

Ja, Ana Rajić, izjavljuju da je diplomski rad na temu “Usporedba nastavnog kurikulumuma primarnog obrazovanja waldorfske škole i državnih škola” napisan samostalno uz korištenje navedene literature te uz konzultacije s mentoricom, doc. dr. sc. Višnjom Rajić.

Ana Rajić